

Učitelé a žáci ve středověku

PIERRE RICHÉ
JACQUES VERGER

Učitelé a žáci ve středověku

VYŠEHRAÐ

Na přebalu:

Vyobrazení z rukopisu

Laurentius de Voltolina:

Liber ethicorum des Henricus de Alemania

2. pol. 14. stol.

Staatliche Museen Preußischer Kulturbesitz

Berlin

© Zenodot Verlagsgesellschaft mbH

Copyright © Éditions Tallandier, 2006

Translation © Irena a Bořek Neškudlovi, 2011

ISBN 978-80-7429-028-2

Obsah

Úvod	11
------------	----

ČÁST I.

Čas škol (6.–12. století)

Od starověké školy ke škole karolinské (6.–8. století)	19
<i>Konec starověké školy / 19 Počátky křesťanských škol / 21 Kláštery, střediska vzdělanosti 7. a 8. století / 22 Vzdělávání laiků / 23</i>	
První karolinská renesance (8.–9. století)	26
<i>Školské zákony / 27 Hlavní střediska studií / 28 Vzdělání na karolinském dvoře / 29 Shrnutí díla Karla Velikého / 30</i>	
Druhá karolinská renesance (9. století)	31
<i>Školské zákony / 31 Umístění škol / 32 Život ve školách / 36 Základní vzdělávání / 38 Středoškolské vzdělávání / 41 Bilance obou karolinských renesancí / 46 Výuka laiků v 9. století / 47</i>	
Třetí karolinská renesance (10.–11. století)	50
<i>Důvody obrození / 51 Jednotlivé školy / 52 Vzdělávání: dialektika a vědy / 57 Pokračování a konec karolinské renesance / 58</i>	
Krise škol (11. století)	63
<i>Co je příčinou krize ? / 64 Pevná vláda nad školami / 67</i>	
Renesance 12. století	69
<i>Klášter a škola / 69 Škola dvou Anselmů / 72 Překlady / 75</i>	
Rozkvět škol (12. století)	77
<i>Abélard a pařížské školy / 77 Jan ze Salisbury a pařížští mistři / 84 Škola Svatého Viktora / 87 Škola v Chartres / 89 Orléanská škola / 93 Angerská škola / 94 Školy v Toursu a jinde / 94 Školy v Anglii / 96 Italské školy / 96 Školy v Německu / 97</i>	

Výukové metody a výukový program (12. století)	99
<i>Metody práce / 99 Svobodná umění / 102 Gramatika / 103 Návrat k humanismu / 105 Výuka rétoriky / 106 Výuka práva / 107 Výuka přírodních věd / 109 Od dialektiky k teologii / 114</i>	
Studenti a jejich učitelé (12. století)	122
<i>Svět studentů / 122 Svět mistrů / 129</i>	
Vzdělávání laiků (12. století)	133
<i>Vzdělávání na panovnických dvorech / 133 Vzdelávání laiků ve městech... / 136 ... a na venkově / 138 Hodnocení vzdělávání laiků / 139 Židovské školy / 140</i>	
Vývoj ve druhé polovině 12. století	143
<i>Pařížské školy / 143 Logica nova a rozvoj aristotelismu / 147 Papežství a školy ve Francii / 147 Licentia docendi / 148 Směřování k univerzitám / 150</i>	

ČÁST II.

Čas univerzit (13.–15. století)

Zrození a první rozmach evropských univerzit (12.–13. století)...	153
<i>Od škol k univerzitě: institucionální změna / 153 Právo a lékařství: zrození jihoevropských univerzit / 159 Dědictví 12. století / 162 Nové znalosti, nové metody / 165 Předpisová omezení / 168</i>	
Parens scientiarum sláva univerzit (13. století)	173
<i>Oslavnost vědy / 173 Společenský úspěch a mocenské zásahy / 177 Hranice autonomie / 183</i>	
Univerzity na konci středověku (14.–15. století)	187
<i>Zeměpisné rozložení a časová posloupnost nových založení / 187 Panovnické univerzity? / 192 Univerzity a společnost na konci středověku / 195 Krize středověké univerzity? / 197</i>	
Život a práce na univerzitě (13.–15. století)	203
<i>Pobyt „na studiích“ / 205 Dělat kariéru / 209 Intelektuální práce: místa / 212 Intelektuální práce: čas / 215 Slovo a kniha / 217</i>	

Univerzitní sociabilita (13.–15. století)	221
<i>Struktury přijímání a začlenění / 221</i>	<i>Rituály, svátky a hry / 223</i>
<i>Napětí a násilí / 225</i>	<i>Malý svět kolejí / 229</i>
Na okraji univerzit: malé školy, nové školy (13.–15. století)	235
<i>Přežití tradičních škol / 235</i>	<i>Židovské školy / 237</i>
<i>Malé městské a vesnické školy / 239</i>	<i>U počátků moderní koleje / 244</i>
<i>Profesionální vzdělávání / 248</i>	
Závěr	252
Výběrová bibliografie	255
Jmenný rejstřík	257
Místní rejstřík	266

Úvod

Bernard, mistr školy v Chartres, prý ve dvacátých letech 12. století s oblibou říkával svým žákům: „Jsme jako trpaslíci na ramenou obrů. Vidíme lépe a dál než oni, ne však proto, že bychom měli tak pronikavý zrak a že bychom byli větší, nýbrž proto, že jsme nesení a podpírání jejich monumentalitou.“

V tomto slavném výroku je shrnuta veškerá složitost ukrytá ve vzdělávání ve středověku. Lidé této doby vnímali váhu kulturního dědictví starověku, času velikánů a světců, a usilovali především o jeho obnovu a poznání, aby pak v 15. a 16. století, když už nabyli dojmu, že se jim to konečně podařilo, vyhlásili konec „přechodné éry“ a vytvořili tak nesmrtelný mýtus o barbarském a temném středověku.

Avšak již Bernard ze Chartres cítil, že učitelé a žáci středověku se navzdory svému závazku vůči starověku nebáli inovací a pokroku. Tyto nové postupy byly sice často nenápadné a pokrok nejistý, ale nakonec právě v tom tkví originalita a dynamika středověkého vzdělávání, která je předmětem naší knihy. Právě tento dlouhý, téměř tisíc let trvající vývoj chceme nyní představit našemu čtenáři.

Starověké civilizace, řecká i římská, po staletí samozřejmě věnovaly otázce vzdělávání (*paideia*) náležitou pozornost, a to přinejmenším pro svobodné občany, nemluvě o soukromém vzdělávání či o výuce řemesel, které většinou poskytovaly instituce školského typu. Škola, která byla původně soukromým zařízením, jako u řeckých sofistů, se stala veřejnou v dobách římské říše, kde se vzdělávání ujaly obce nebo, v případě těch nejvýznamnějších škol, samotná císařská vláda. Základem vzdělání v antických školách byla svobodná umění, mezi nimiž na prvním místě stála gramatika a rétorika korunované filosofií. Existovaly i odborné školy práva a medicíny.

Tento systém, který ještě koncem 4. století poměrně dobře fungoval, se během dalších zhruba sta let zhroutil. Na začátku 5. století z něj nezbylo prakticky nic, tedy přinejmenším na evropském Západě.

Zánik tohoto systému nelze přičíst vpádům barbarských kmenů, které v té době zaplavily římskou říši. Jakkoli byla latinská kultura Germánům cizí, nestavěli se k ní nepřátelsky, ale usilovali spíše o její asimilaci a v co nejširší možné míře i o zachování stávajících institucí. Stejně tak není možné ze zániku antické školy vinit křesťanství a církve. Naši bychom sice pár asketických mnichů a poustevníků silně anti-intelektuálního založení, kteří chtěli vykořenit veškerou pohanskou kulturu, tento proud však zůstal krajně menšinový a Otcové latinské církve rozhodně vedli křesťanskou obec k nevyhnutelnému usmíření mezi křesťanským zjevením a věděním předávaným v antických školách. Teoretikem tohoto usmíření se stal svatý Augustin, ryzí produkt škol, ve kterých sám dlouhá léta studoval i přednášel (Madaura, Thagasté, Kartágo, Řím, Milán); jeho klíčové dílo *De doctrina christiana* (sepsané v letech 396–428) lze považovat za ustavující text celého křesťanského vzdělávání a výchovy středověkého Západu.

Svatý Augustin přiznával, že antická kultura obsahuje některé neužitečné či dokonce nebezpečné prvky, které by měly být vypuštěny a že určitá selekce a cenzura je zcela namístě. Porozumění Písmu svatému a šíření evangelia, což byly už z definice legitimní důvody křesťanského vzdělání, se však neobešlo bez znalosti svobodných umění: gramatika umožňovala porozumění obsahu biblického textu, logika potvrzovala sílu jeho přesvědčivosti, přírodní vědy (aritmetika, astronomie atd.) pomáhaly proniknout do tajů alegorií a harmonií skrytých významů, a konečně rétorika, královna svobodných umění podle vrcholné klasické tradice, rozvíjela křesťanskou výřečnost, díky níž kazatel mohl promlouvat až k srdcím svých posluchačů a vštěpovat jim pravdy evangelia.

Počátkem 5. století byl svatý Augustin ještě přesvědčen, že je možná masivní christianizace starověkého školského systému. K tomu však nedošlo. Naopak, jak už bylo řečeno, celý systém se v rozmezí několika desítek let zcela rozpadl. Příčinou však byl celkový dobový kontext. Úpadek městského života, rychlé povenkovštění společenských elit, chudnutí evropského Západu, rozpad veřejných institucí, uvolnění vztahů s východními částmi říše, pokles mobility lidí i zboží, a tudíž

i myšlenek a knih, to jsou faktory, které ovlivňovaly dosud fungující městské a císařské školy kolem roku 400.

Propadl se snad proto starý římský svět do veskrze nekulturních temnot? To jistě ne. Významné senátorské rodiny, které se uchýlily na rozlehlé venkovské statky, si ponechaly své skvostné knihovny a svěřovaly své děti do rukou soukromých preceptorů. Byla to však především církev, která se v duchu svatého Augustina a svatých Otců pokusila s prostředky, jež měla k dispozici, reagovat na tuto výzvu. Za první doklad snahy církve převzít do vlastních rukou školský systém, který světské úřady, tedy v této chvíli již barbarští panovníci, ponechali svému osudu, se obvykle považuje koncil ve Vaison, jenž roku 529 vyzval biskupy v Provence ke zřizování škol při katedrálách a hlavních kostelech diecézí.

Tato politika byla do jisté míry účinná. Četné katedrály a záhy i kláštery si opatřily vlastní školy, které se snažily poskytovat vzdělání inspirované vzdělávacími programy a metodami starověku.

Přenesení odpovědnosti na církev, která ji vzala na svá bedra spíše jen, aby zachránila, co se dalo, než že by o ni přímo stála, poměrně těžce doléhalo na samotnou povahu školy jako instituce. I když v zásadě nebylo vyloučeno, aby i mladí laici mohli navštěvovat církevní školy, v praxi se naprostá většina posluchačů velice záhy začala skládat z řad nezletilých kleriků a mladých noviců směřujících do kněžského či mnišského stavu. Tato skličující sociální uzavřenost odsouvala většinu laiků do světa ne snad ryze nekulturního a prostého, avšak zaměřeného na technickou průpravu válečníků, řemeslníků či zemědělců, ale také do světa nevzdělanosti, ústních tradic a magických rituálů. Škola začala být záležitostí kleriků, a to se stalo jejím nesmazatelným rysem, jehož stopy ponese nejen po celý středověk, ale vlastně i mnohem později a mnohdy dodnes.

Nevyhnutelným dopadem tohoto institucionálního přenosu odpovědnosti za vzdělání bylo, že náboženské disciplíny, a mezi nimi v první řadě studium biblických textů, násilně pronikly do výuky a staly se dokonce její vrcholnou součástí, čímž nahradily filosofii, které se výsadního postavení dostávalo u starých Řeků a Římanů.

Druhým neméně podstatným důsledkem klerikalizace školství na přelomu starověku a středověku bylo, že latina se jako církevní jazyk na Západě stala jazykem vzdělání a zůstala jím po celá staletí a často více

než tisíc let, přestože v každodenním životě obyvatel rychle ustupovala ve prospěch národních jazyků, ať už se jednalo o germánské jazyky nově obrácených národů nebo o románské jazyky, které vzešly z dialektové diverzifikace latiny v zemích bývalé římské říše. Tato „diglosie“, kdy na jedné straně stojí učený psaný a vyučovaný jazyk, a na druhé straně zcela či většinou mluvený lidový, „spontánní“ jazyk, rovněž na dlouhá staletí poznamenala západní školství a kulturu.

Základní rysy, které jsme právě definovali, zůstaly takřka beze změny od 6. do 12. století. Během těchto sedmi staletí sice samozřejmě pravidelně docházelo ke změnám – někdy označovaným jako „renesance“, kdy byly aktualizovány osnovy a přepisovány nevhodné texty, nicméně dominantní rysy se nezměnily dříve, než se ve 12. století nezačaly projevat některé zásadní proměny, tradičně a po právu označované jako „renesance 12. století“.

Vzrůstající počet škol, podstatný přírůstek jejich posluchačstva a hlavně zavádění nebo znovuobjevování dosud neznámých či křesťanskému zjevení naprosto cizích disciplín, jako je řecká filosofie, římské právo nebo arabská věda, to byly asi nejpozoruhodnější z proměn, které v této době začaly zásadně přetvářet podobu školy jako takové a podmínky vzdělávání na Západě. Nutno ovšem podotknout, že monopol latiny zpochybněn nebyl a že církve si v zásadních věcech přece jen udržela institucionální kontrolu nad vzděláváním, takže o skutečné laicizaci školství nemůže být řeč.

Tato proměna, která zpočátku probíhala v mnoha podobách a do jisté míry neřízeně, se stabilizovala a našla svoji institucionální legitimitu ve 13. století, a to se vznikem prvních univerzit v Paříži, Bologni a Oxfordu. Ne, že by univerzity způsobily zánik všech ostatních forem škol či vzdělání. Těch naopak přibývá například s rozvojem menších městských škol, *studií* nových náboženských řádů, odborných právnických škol nebo škol kupeckých počtů. Byla to však univerzita, kdo nyní udával tón. Nezávislé postavení ji chránilo před přímými mocenskými tlaky, kvalitou svého vzdělání přitahovala tisíce studentů, váhou svých diplomů zaručovala společenské postavení osobám, které vzešly z jejích řad. Vznikl tak institucionální, intelektuální a současně sociální model, jehož sláva, jak známo, dodnes nepohasla.

Dějiny učitelů a žáků středověkého Západu z pera dvou historiků, z nichž každý má svůj styl a svůj vlastní přístup ke školským skuteč-

nostem, se tedy odvíjejí od tohoto zásadního bodu. První část, jejímž autorem je Pierre Riché, postihuje dlouhé období raného středověku, vrcholnou dobu klášterních a katedrálních škol, a končí ve 12. století v okamžiku, kdy nejskvělejší ze všech středověkých renesancí označuje nástup nového věku, věku univerzit (13.–15. století). Toto druhé období, které zpracoval Jacques Verger, je dobou upevňování nového institucionálního modelu a současně diverzifikace vzdělávání a posluchačstva.

Každý z autorů koncipoval své kapitoly způsobem, který pro svoje téma považoval za nejvhodnější. Oba však provázejí své texty dobovými dokumenty v překladu do moderní francouzštiny, aby se tak čtenář mohl přímo obeznámit s některými prameny těchto dějin, s prameny, které ostatně mnohdy vytvořili právě mistři a žáci středověku, jejichž tisíciletou tvář a historii se nyní pokusíme oživit.

ČÁST I.

ČAS ŠKOL

(6.–12. století)

Od starověké školy ke škole karolinské (6.–8. století)

Konec starověké školy

Obvykle se říká, že starověká škola zanikla ve chvíli, kdy byla Západořímská říše dobyta germánskými barbary. Tuto myšlenku však musíme upřesnit a rozlišovat mezi severními oblastmi evropského Západu, odkud se římská civilizace skutečně pomalu vytrácela, a ostatními středomořskými oblastmi, v nichž barbarští Ostrogóti, Vizigóti a Vandalové představovali jen mizivou menšinu, a tím, že udržovali stávající instituce, vyvolávali mylný dojem, že *pax romana* byl obnoven. Jinak těžko porozumíme listu, který senátor Cassiodorus zaslal senátu jménem ostrogótského krále Athalaricha v roce 533: král v něm doporučuje, aby byli římstí učitelé placeni tak, jako dříve, neboť pokud se platí hercům „pro zábavu lidí, tím spíše musíme platit učitele, kteří tříbí mravy.“

„A proto, aby se ukázalo, že vědy zasluhují odměnu, rozhodli jsme, že je bezbožné cokoliv odnímat učitelům mládeže, které je mnohem snazší povolat k slavným studiím zvýšením odměn. Gramatická škola je totiž skvělým základem vědění, ctihodná matka výřečnosti, která učí, jak hledat slávu a mluvit bez chyby. Cvičením správné četby nám objasňuje všechny rady starověkých autorů. Barbarští králové ji nepoužívali, zůstává v rukou učitelů práva. Ostatní národy mají zbraně a další věci, římským vládcům zůstala poslušna pouze výřečnost. Právě ona velí do útoku při bitvách na poli občanského práva mezi řečníky. [...]

Proto chceme, aby každý profesor věd, stejně jako gramatikové a rétoři a profesori práva, dostával stejný plat, jako dostával jeho předchůdce, a to bez snížení. [...] Neboť jestliže platíme herce pro pobavení lidu, z mnohem pádnějšího důvodu je třeba podporovat ty, kteří tříbí mravy a pěstují výmluvnost v našem paláci.“¹

¹ Cassiodorus, *Variae*, IX, 21, in: *Monumenta Germaniae Historica, Auctores antiquissimi*, XII, Berlin, Weidmann, 1894, s. 286–287.

1. STŘEDISKA VZDĚLANOSTI, 6. – KONEC 7. STOLETÍ.

Je to pozoruhodný text, neboť ukazuje, že školy tady stále byly, ale problémy vznikaly, jako vždy, s jejich organizací.

Taková bezpochyby byla situace v hlavním městě bývalé říše. Ukazuje se však, že i v dalších městech, v Ravenně či v Miláně, byli stále učitelé a žáci. Také kartaginské školy v Severní Africe, okupované obávanými Vandaly, nadále fungovaly. Tajemný učitel Martianus Capella napsal traktát ve verších a v próze nazvaný *Satira de nuptiis Philologiae et Mercurii*, v němž představil všech sedm svobodných umění tvořících základ veškerého klasického vzdělávání. Toto dílo mělo, jak uvidíme, velký ohlas na Západě po celý středověk až do 17. století.

Pokud v jižní Galii a v Hispánii školy zanikly kolem roku 480, tradice klasického vzdělání byla v urozených rodinách udržována až do 7. století. Cílem studia bylo prokázat, že člověk právem náleží k dobré společnosti a že se může ucházet o zaměstnání ve správních úřadech, které stále přežívají.

Osnovy tohoto studia se však omezují na první dvě svobodná umění: gramatiku a rétoriku. Dialektika, třetí ze svobodných umění, je přehlížena navzdory úsilí Boëthia († 524), který jako jeden z mála lidí v Itálii ovládal řečtinu a udržoval kontakty s Východořímskou říší, za což byl uvězněn a popraven. Jeho překlady řeckých pojednání o aritmetice, geometrii, astronomii a hudbě, tvořící takzvané *quadrivium*, představují dědictví zcela zásadního významu pro středověkou vzdělanost.

Poté, co byzantský císař Justinian znovudobyl Itálii, nařídil v roce 554, aby se římským učitelům gramatiky, rétoriky, lékařství a práva vyplácela mzda tak, jako to činili ostrogótské králové, „aby ve státě vzkvétali mladí lidé vzdělaní ve svobodných vědách“. Papež Řehoř Veliký († 604), který pocházel z římské aristokratické rodiny, se ještě mohl vzdělávat u gramatiků a rétorů. Svědčí o tom jeho literární dílo, z něhož vyplývá, že tento významný úředník, který se ve věku 35 let stal mnichem, si po celý život potrpěl na vzletný styl a řádnou formu.

Navzdory tomu, co se často tvrdilo, nebyl Řehoř Veliký ani po konverzi k mnišskému životu nepřitelem klasického vzdělání. Přijímá je pod podmínkou, že slouží jako průprava ke studiu Písma svatého. Tím navazuje na myšlenky, které svatý Augustin vyjádřil roku 482 ve své *De doctrina christiana*, této „zakládající listině křesťanské vzdělanosti“.

Počátky křesťanských škol

V době, kdy tvořil Řehoř Veliký, začalo přibývat křesťanských škol určených ke vzdělávání kleriků a mnichů. Vzhledem k rozpadajícímu se či zanikajícímu školství, ale také pod vlivem klášterní spirituality, požadovali někteří křesťanští učitelé od konce 5. století nový způsob výuky. K čemu je dobré, prohlašovali tito mistři, zabývat se studiem pohanských básníků, jejichž nesmrtelnost by mohla pobuřovat málověrné? K čemu je dobré učit žáky rozpravám v latině, když tomu lidé nejsou schopni porozumět?

„Lepší by bylo studovat Bibli, nejdůležitější text, který dal Bůh lidem. Ten, kdo miluje poezii, by měl číst knihy žalmů, kdo se zajímá o přírodní vědy by našel uspokojení v Genezi. Historik by měl k dispozici kroniky Starého zákona, a spíše než studovat starověkou filosofii, zjevný zdroj kacířství, měl by raději proniknout ke smyslu Evangelia a Epištol.“

Všechny mnišské řehole 6. století (řehole svatého Caesaria, Mistrova řehole, řehole svatého Benedikta atd.) ukládají, aby se mladý mnich učil číst nejprve ze žaltáře. Až se jej naučí nazpaměť, dostane příležitost číst si pro sebe a potichu (*lectio tacita*) několik hodin denně. Mnišská kultura je především asketická a jejím cílem je naučit se rozjímat s Bohem.

Farní a biskupské školy, které v té době vznikají v Itálii, v Provence a ve Španělsku, tento model mnišských škol následují.

Caesarius z Arles, bývalý mnich z Lérinských ostrovů, rozhodl na koncilu ve Vaison (529), že malé děti se budou vzdělávat u venkovských kněží.

Caesarius současně zřídil ve svém biskupském sídle internátní školu, v níž se klerici, žijící pohromadě a účastníci se bohoslužeb monastického typu, učili řemeslu klerika, a v níž se jim dostávalo dogmatického vzdělání. Ti z nich, kteří se připravovali na diakonát, museli nejméně čtyřikrát přečíst knihy Starého a Nového zákona.

Kláštery, střediska vzdělanosti 7. a 8. století

Přesto bylo jen otázkou času, kdy se křesťanští mistři, kteří na základě četby znovuobjevili svobodná umění, pokusí využít nových poznatků pro vypracování svého vlastního náboženského učení. Cassiodorus († 575) zřídil v jihoitalském Vivariu středisko vzdělanosti a založil rozsáhlou knihovnu světských i křesťanských děl. Jeho *Institutiones* tyto knihy nejen představují, ale dávají i návod, jak je používat. V 7. století ve Španělsku velké kláštery v Seville, Toledu, Zaragoze a Méridě zavádějí studijní osnovy, které se podobají programu afrických klášterů a Cassiodorova Vivaria.

Právě ve španělské Seville získal budoucí biskup Isidor († 636) své mimořádné vědomosti o starověkých autorech, které uplatnil ve svém spise *Origines sive Etymologiae*. Tato encyklopedie byla mnohokrát opi-

sována a po celý středověk byla základem vzdělanosti. Společně s Cassiodorem je Isidor ze Sevilly jedním ze zakladatelů středověké kultury.

Dalším ze zakladatelů je Beda Ctihodný († 735). S ním se přesouváme na Britské ostrovy. Zde byla latina cizím jazykem a mniši tedy mohli bez váhání používat díla klasických gramatiků a autorů, aby se ho naučili. Irští a anglosaští mniši přijímali světskou i církevní literaturu z kontinentu.

Díky tomu, že obešli celou jednu část starověkého dědictví, nemuseli se potýkat s dvojznačností, jako Cassiodorus či Isidor ze Sevilly, kteří se museli rozhodovat mezi dvěma formami vzdělání. Překonali tak asketickou kulturu mnichů 6. století a vytvořili původní vrcholnou náboženskou kulturu.

Beda vstoupil jako sedmiletý do kláštera v Jarrow a strávil na tomto místě dalších padesát let života zasvěceného studiu. „Mým potěšením,“ říká, když představuje svá díla v *Historia ecclesiastica gentis Anglorum*, „bylo učit se, přednášet nebo psát“. Zanechal po sobě celou řadu literárních a vědeckých děl, s nimiž pracovali učitelé po celý středověk.

V merovejské Galii, kde se usadili irští a anglosaští misionáři, se velká studijní centra nacházela na sever od Loiry v klášterech v Corbie, Laonu, Saint-Denis, Fleury (Saint-Benoît-sur-Loire) a Toursu. Studovali zde vzdělání písaři, iluminátoři a mniši.

Poté, co na merovejský trůn usedla v roce 751 karolinská dynastie, dvůr Pipina Krátkého (který by ve skutečnosti měl být nazýván spíše „Pipin Veliký“ vzhledem k významu svého působení) začal přitahovat vzdělance. Nejlepším Pipinovým spolupracovníkem se stal anglosaský mnich Bonifác, který působil jako evangelizátor v jedné části Germánie a přinesl do této země náboženskou kulturu.

Vzdělávání laiků

V době od 5. do 8. století doznaly změn také zásady vzdělávání laiků. Až do 7. století se příslušníkům laické aristokracie dostávalo vzdělání starověkého typu, jak dokládají *Formulae vitae honestae* (Předpisy pro čestný život), které věnoval Martin z Bragy svěbskému králi, nebo

Institutionum disciplinae, sepsané pro výchovu jistého vizigótského mladíka.

Od 7. století však již vzdělávací listy a pedagogická pojednání vycházejí hlavně z bible. Zachovaly se tak například rady jistého biskupa mladému merovejskému králi, které můžeme porovnat s *Institutionum disciplinae*. Zatímco autor tohoto pojednání vycházel ještě z morálních kategorií starověku, merovejský biskup již čerpá své příklady z knih Starého zákona, především z Knih královských. Mladý panovník musí naslouchat biskupům podobně, jako izraelští králové pozorně dbali rad proroků:

„Králové, o nichž mluvíme, naslouchají vždy pozorně napomenutím proroků. Proto, velectěný pane, je třeba, abyste také naslouchal biskupům a abyste miloval své nejstarší rádce. Pokud jde o mladé lidi, kteří se pohybují nejčastěji v tvé blízkosti, přijímej jejich slova s opatrnou zdrženlivostí, neboť pád přichází často po radách mladíků a trvalá pocta na základě dobré rady přetrvává u starých. Jestliže šprýmař vede řeči u dvora, nedopřávej mu snadno sluchu. Jestliže se setkáváš s mudrci nebo jestliže vedeš užitečné rozhovory se svými úředníky, naříd šprýmaři mlčení. Je lépe uložit v hloubi svého srdce moudrost, než poslouchat maličerné a nesmyslné řeči, neboť kde sídlí moudrost, přebývá také Bůh.“¹

Na Britských ostrovech se laikům věnovali náboženští učitelé. K tomuto originálnímu řešení jejich vzdělávání se nedospělo ze dne na den, ale na základě zkušeností z doby před konverzí. V pohanských zemích s keltskou kulturou se totiž mladým příslušníkům aristokratických rodin věnovali tradičně adoptivní otcové podle anglosaského modelu *pěstounství*.

Poté, co křesťanství proniklo do keltské společnosti, příslušníci aristokracie považovali za nejlepší vychovatele svých dětí mnichy. Mnišská škola tak zcela přirozeně nahradila školu druidskou. Mladí aristokraté se tak s mnichy učili číst ze žaltáře, stejně jako se jiní učili psát ogamy.² Nyní se vzdělávali v Písmu svatém, tak jako se dříve učili keltským bájím.

¹ Cassiodorus, *Variae*, IX, 21, in: *Monumenta Germaniae Historica, Auctores antiquissimi*, XII, Berlin, Weidmann, 1894, s. 286–287.

² Ogam je irské hláskové písmo v podobě zářezů rytých do hran kamenných kvádrů nebo do dřeva. Používalo se pro zápis irštiny před příchodem křesťanství.

Tento vzdělávací systém přešel z keltských zemí do Anglie. I tady byly kláštery, jakožto střediska náboženského vzdělání, otevřené laikům i klerikům. Když Beda Ctihodný popisuje život v klášteře, zmiňuje se nejen o klericích, ale také o laicích, jejichž zaměstnáním bylo *meditatio*, neboli „studium Písma svatého a výuka žaltáře“.

Abatyše Hilda, zakladatelka kláštera ve Whitby z poloviny 7. století, přijímala příslušníky aristokratických rodin, kteří chtěli získat duchovní vzdělání. Tato žena, přezdívaná též „Matka“, tak hrála úlohu vzdělávací a výchovné poradkyně vysoce postavených představitelů společnosti.

V merovejské Galii se mladí příslušníci aristokracie, kteří v budoucnu chtěli zastávat místo státního zaměstnance či úředníka, nevzdělávali ve školách v tradičním smyslu slova, jak jsme se dříve domnívali. Již v rodině se jim dostalo alespoň minimálního literárního vzdělání, které by jinak nikdy nezískali. Byla to jakási „kádrová škola“, v níž se učili mladí lidé pod vedením majordoma. Právě v této roli prokázali své správcovské schopnosti Arnulf, budoucí biskup z Met, Dado (svatý Ouen) či Eligius a získali si uznání panovníka.

Rodiče, kteří posílali své syny do těchto škol, tak ale nečinili zcela bez obav. Svědčí o tom dopisy, které psala matka Didiera, budoucího biskupa z Cahorsu, svému synovi. Didier odjel z Albi ke dvoru Chlothara II. († 629) a jeho matka mu poslala několik dopisů, z nichž tři jsou citovány v životopise svatého Didiera. Jako všechny matky i tato žena radí svému synovi, jak se má správně chovat, a nabádá ho, aby dbal na spásu své duše. Obávajíc se, že její syn v těchto „barbarských“ končinách hmotně strádá, nabízí se, že mu pošle balíček: „Nedostává-li se ti v paláci některých potřebných věcí, napiš mi a neprodleně ti je pošlu. Zpravuj mě o svých úspěších a opatruj se v Pánu Bohu.“

Uvidíme ještě, že po nástupu karolinské dynastie v roce 751 to je právě dvůr, kdo přichází s novými podněty v oblasti vzdělávání kleriků a laiků.

První karolinská renesance (8.–9. století)

Obrodu studií na Západě požadovali karolinští císaři (8.–9. století) a posléze i jejich otonští nástupci (10.–11. století). Můžeme hovořit o několika renesancích, neboť každá z nich má svoji originální podobu založenou na stejných počátečních zásadách. První „renesancí“ je renesance Karla Velikého (768–814), který požadoval obrodu škol; druhá renesance odpovídá době vlády Ludvíka Pobožného (814–840) a Karla Holého (843–877). Po pádu karolinské říše a po období krize přichází renesance třetí – renesance roku tisíc.

To, že je jméno Karla Velikého spojováno se školou a že se dříve pořádaly „bankety svatého Karla Velikého“ na odměnu nejlepších žáků, souvisí snad hlavně se známou historkou, podle níž velký císař navštívil tak zvanou „dvorskou školu“ a poblahopřál dobrým žákům poté, co nejprve pokáral lajdáky.

Úloha Karla Velikého byla jistě významná, ale nesmíme zapomínat na to, že jeho vládu připravil již jeho otec Pipin. Renesance škol probíhala zčásti na popud dvora již od poloviny 8. století a také díky školským zákonům.

Když se Pipin společně s Bonifácem rozhodl pro reformu francéské církve, šlo mu o morální a intelektuální obrodu kléru. Jeho přítel Chrodegang postupoval v témže duchu, když zakládal v Metách řád kanovníků. Na druhé straně se Pipin obklopil mnichy ze Saint-Denis, kláštera, kde byl vychován, a spolu s nimi uspořádal svoji kancelář.

Karel byl méně vzdělaný než jeho otec, ale velmi rychle se obklopil vzdělanci, kteří pocházeli ze všech oblastí Západu. Po italském tažení v roce 774 a po své první pouti do Říma se Karel vrátil s gramatikem Petrem z Pisy a s Fardulfem, který se stal opatem v Saint-Denis. Později ke dvoru přišli Paulinus, budoucí patriarcha akvilejský, a Pavel Diakon. V roce 781 se Karel seznámil s Anglosasem Alkuinem, jedním z učitelů z Yorku, který sehrál v karolinské renesanci velmi významnou úlohu.

Pravděpodobně právě pod vlivem Alkuina začal Karel Veliký, po vzoru římských císařů, vydávat zákony v oblasti školství.

Školské zákony

V roce 789 představil Karel rozsáhlý program reform nazvaný „Admonitio generalis“ – „Všeobecné napomenutí“, jehož 72. kapitola je věnována školám.

„[...] Ať kněží k sobě přivedou nejen děti z poddanského prostředí, ale také děti svobodných. A ať jsou zřízeny školy čtení pro děti. Ať jsou ve všech klášterech a biskupstvích vyučovány žalmy, noty, zpěv, computus, gramatika a opatřeny řádné náboženské knihy, neboť často se někteří chtějí modlit k Bohu, ale kvůli nevhodným knihám se modlí špatně. A nedovolte, aby se vaši žáci zkazili čtením nebo psaním. A jestliže budou mít na práci opisování evangelií, žaltáře nebo misálu, nechť to jsou lidé již zralejší, kteří tak budou činit s nejvyšší pílí.“¹

Karel si přál, aby byla v každé škole a v každém biskupství otevřena škola a aby se děti učily čtení, psaní, počítání a zpěvu, což je základ veškerého základního vzdělání. Přál si také, aby se učily latinské mluvnicki a poznaly tak jazyk, který jim otevírá cestu k biblí, a aby také znaly „tironské noty“ a mohly se tak případně stát notáři („tironské noty“ byly svého druhu stenografickým zápisem). Konečně poté, co upřesnil výukový program školy, požádal, aby knihy řádně opisovali schopní písaři. Školy poskytovaly těmto písařům vzdělání a začaly používat nové písmo, jemuž se začalo říkat „karolinské“ na památku Karla Velikého. Humanisté 16. století považovali toto písmo za tak krásné, že jej používali pro tisk. Jsou to vlastně malá písmena moderních tiskařských písem.

Po celou dobu své vlády se Karel Veliký vracel k obrodě školství, což svědčí o tom, jak těžké bylo ji prosadit. Kolem roku 794 rozeslal oběžník všem opatům a biskupům království, v němž připomíná, že je třeba vzdělávat mnichy a kleriky schopné se učit. Budou se tak moci modlit k Bohu ve spisovném jazyce. Karel Veliký uvažoval dokonce

¹ Výtah z *Admonitio generalis*, kap. 72, in: *Monumenta Germaniae Historica, Leges, Capitularia regum Francorum, I*, Hannover, 1883, s. 60.

o prověrkách pro kleriky, aby mohli správně udílet svátosti a nepočínat si jako onen Bavor, jehož udal svatý Bonifác v roce 750 a který křtil in nomine patria et filia..., tedy „ve jménu vlasti a dcery“...

Konečně bylo zapotřebí myslet také na děti prostých lidí. Na základě králových pokynů zvažuje Theodulf, biskup z Orléansu, o otevření venkovských škol:

„Nechť v každé vsi a v každém městě kněží provozují školu. Svěří-li jim někteří věřící své děti, aby se naučily psát, nechť je neodmítají přijmout a vzdělávat v duchu milosrdenství... Ujmou-li se kněží tohoto úkolu, nechť pak nevyžadují žádnou mzdu, a mají-li něco dostávat, nechť se jedná pouze o štědré milodary rodičů...“

Hlavní střediska studií

Za Karla Velikého je jen málo středisek vzdělanosti, která by dosahovala věhlasu. Připomeňme, že téměř všechna leží severně od Loiry, v Burgundsku, v kraji Lyonnais a v Itálii. Ani v Provence či v Akvitánii, kde proběhla reforma klášterů, se žádné známé školy nenacházejí.

Hlavní střediska vzdělanosti jsou v místech, která již v polovině 8. století fungovala jako střediska vzdělání: Corbie, Saint-Riquier, Saint-Denis. Na dolním toku Seiny, v Saint-Wandrille je v 9. století zmiňována škola a knihovna. Theodulf z Orléansu hovoří o školách ve svém městě a v jeho kláštorech. Tyto školy jsou nepochybně méně významné než školy, ve kterých Alkuin učil od roku 796 v klášteře sv. Martina v Toursu. V jihovýchodní Francii nacházíme pouze Flavigny, kde vzniklo opisem několik rukopisů, a Lyon, kde arcibiskup Leidradus založil v roce 800 školu zpěvu a čtení. Podíváme-li se do Itálie, zjistíme, že ve městech na severu působí aktivní písaři, ale žádní známí učitelé. Jedinými místy, kde patrně vznikají střediska vzdělanosti, jsou Monte Cassino, kam se Pavel Diakon vrátil kolem roku 786, a San Vincenzo ve Volturnu (Benevento), kde vyučuje opat Ambrosius Autpert. Konečně v německých zemích školy nedosahují takového významu jako střediska rukopisné tvorby.

Vzdělání na karolinském dvoře

Svědectví o vzdělání v královském paláci je dost a dost, neboť vzdělanci, kteří jsou současně dvořany, se předhánějí v tom, kdo zaznamená všechny královské iniciativy a kdo za ně bude Karla Velikého velebit. Král si přeje, aby v jeho paláci pobývali spisovatelé a umělci. Jak líčí Karlův životopisec Eginhard, císař se vzdělával „ve škole starého Petra z Pisy“ a v Alkuinově škole, neboť jakkoli se mu dostalo nevalného vzdělání, projevoval neustále živý zájem o gramatiku, řečnické umění, astronomii či teologii:

„Mluvil rychle a pohotově. Uměl jasně vyjádřit, cokoliv chtěl. A nespokojil se pouze se znalostí rodného jazyka. Věnoval se studiu cizích jazyků, z nichž latinu ovládl natolik, že latinsky hovořil jako svým rodným jazykem. Řečtině více rozuměl, než byl schopen jí mluvit. Byl výřečný, až mnohomluvný.

Velice pečlivě se věnoval sedmeru svobodných umění, pečoval o učitele a prokazoval jim četná dobrodiní. Gramatice se učil u jáhna Petra z Pisy, v té době již starce. Ostatním oborům se učil u jáhna Albina, řečného Alkuin, Sasa původem z Británie. Byl to muž ze všech nejučenější, u něhož se horlivě věnoval řečnictví a dialektice, především však astronomii. Také se učil počítat a zkoumal běh hvězd. Zkoušel i psát. K tomuto účelu mívával v posteli pod poduškami tabulky a knížky, aby se učil psát velká písmena, když by měl volnou chvíli. Ale málo se dařila námaha příliš pozdě započatá.“

Karel si přál, aby jeho synové, ať už zákonní či levobooci, ale také jeho dcery a mladí šlechtici, kteří v paláci získávají zkušenosti, chodili na hodiny pozvaných učitelů. Alkuin napsal pro Karla Velikého a jeho děti několik pojednání o gramatice a řečnictví formou dialogu.

Na druhé straně se ti, kteří jsou součástí *scholy*, tedy skupiny písařů, notářů, zpěváků a kopistů, učí sepisovat listiny, cvičí se v liturgii a v opísávání knih. Je to nepochybně tato „palácová škola“, kterou Karel Veliký jednoho dne podle pověsti navštívil.

¹ Eginhard, *Vita Caroli Magni*, kap. 26. (překlad Petr Daniš).

Také se hovořilo o dvorské škole (*schola palatina*). Tento výraz, který pochází z Alkuinova pera, označuje malou skupinu vzdělanců, která obklopuje panovníka a diskutuje o všech otázkách u stolu a dokonce i v lázních paláce v Cáchách.

Shrnutí díla Karla Velikého

Jaké výsledky měla politika Karla Velikého v oblasti školství? Na to není jednoduchá odpověď. Když Karel Veliký v roce 814 zemřel, byly tyto výsledky ještě příliš skromné a střediska vzdělanosti málo početná. Král byl ve snaze po všeobecné obnově škol veden především myšlenkou na náboženskou reformu, kterou započal již jeho otec a ve které chtěl pokračovat.

Hybatel této první renesance a učitel školy v Toursu, Alkuin, prohlásil, že svobodná umění jsou přípravou ke studiu bible. Navázal tím na myšlenku svatého Augustina, který napsal: „Drahý synu, vaše mládí se den za dnem ubírá cestou svobodných umění, aby teprve váš zralejší věk mohl dosáhnout vrcholů Písma svatého.“

Karel Veliký skutečně mohl být strůjcem „karolinské renesance“. Walafrid Strabo o něm později prohlásil, že se „ze všech králů nejusilovněji snažil vyhledávat učence a poskytovat jim prostředky k filosofování“. Karel Veliký dokázal „vykřesat oheň z popela“, řekl rovněž v 9. století Heric z Auxerre. Byl tím, „jemuž učenci musí vzdát takový hold, jímž se navždy zapíše do paměti“, přidává Loup, opat z Ferrières. Opěvováním císaře staví vzdělanci někdejší zlatý věk do protikladu s intelektuální průměrností své doby. Mýlí se však, neboť první, karolinskou renesancí vystřídala renesance druhá, renesance Ludvíka Pobožného a Karla Holého. Zůstává však pravdou, že cestu intelektuální obrody v Evropě otevřel Karel Veliký.

Druhá karolinská renesance (9. století)

Školské zákony

Následníci Karla Velikého pokračovali v již zahájené zákonodárné činnosti v oblasti školství. V roce 825 žádal Ludvík Pobožný biskupy, aby dbali na zřizování dobře fungujících škol pro vzdělávání kněží. Ve zprávě, kterou pařížský koncil vydal o čtyři roky později, biskupové císaři navrhli, aby následoval příkladu svého otce a aby z moci svého majestátu zřídil „veřejné školy“ na třech místech říše. Výraz veřejné školy musíme chápat nikoli jako školy otevřené všem, tedy klerikům stejně jako laikům, ani jako „vysoké školy“, ale v obvyklém významu slova *publicus* jako školy spadající do správy moci veřejné. To se také stalo právě o čtyři roky dříve, tedy roku 825 v severní Itálii, kdy Lothar na shromáždění v Olonně nedaleko Pavie rozhodl o zřízení devíti školních středisek pro zdokonalování žáků a učitelů vysílaných z jednotlivých biskupství.

„Co se týče vyučování [*doctrina*], které kvůli převeliké nedbalosti a neznalosti některých správců kostelů, je všude zcela v troskách, zalíbilo se nám, že všichni pozorují, co jsme zavedli, totiž že osoby, které námi byly pověřeny na místa určená pro vzdělávání druhých, prokazují největší úsilí, takže žáci [*scholastici*], kteří jsou jim svěřeni, dělají pokroky a věnují se vzdělávání, jak to žádají nynější potřeby. Přesto pro pohodlí všech jsme zařídili z různých důvodů vhodná místa pro tato učení, aby se nikdo nemohl vymlouvat na to, že jsou příliš vzdálená, nebo na chudobu. Chceme tedy, aby se v Pavii shromažďovali u Dungala studenti z Milána, Brescie, Lodi, Bergama, Novary, Vercelli, Tortony, Acqui, Janova, Asti, Coma. V Ivreji to bude sám biskup, který bude vyučovat. V Turíně se spojí studenti z Ventimiglia, Albeny, Vada, Alby. V Cremoně studenti z Reggia, Piacenzy, Parmy, Modeny. Do Florencie se vydají studenti z Toskánska. Do Ferma přijdou studenti z měst ve vévodství spoletském. Do Verony

studenti z Mantovy a z Trenta. Do Vicenzy studenti z Padovy, Trevisa, Feltre, Cenedy, Asola. Ostatní města vyšlou žáky do školy v Cividale ve Friuli.¹⁴

Verdunská smlouva z roku 843 a konec politické jednoty říše měla na kulturní rozvoj paradoxně jen malý dopad. Biskupové na shromáždění ve Valence roku 855 věnovali organizaci škol jeden článek koncilu a o čtyři roky později biskupové na koncilu v Savonnières u Toulou vyjádřili přání, aby knížata zakládala „veřejné školy“ náboženských a světských věd.

Umístění škol

Pokusme se nyní lokalizovat tyto školy, máme-li posoudit úspěšnost tehdejších právních předpisů a význam karolinského obrození.

V severní části říše, v okolí Saint-Riquier, Ferrières, Lyonu, Sankt Gallenu a Corbie škol přibývalo. V království Karla Holého vynikla zejména tři opatství: Saint-Amand, Saint-Riquier a Corbie. Z posledně jmenovaného opatství vzešli významní teologové jako Paschasius Radbertus a Ratramnus. Jižním směrem pozornost zasluhují biskupská střediska v Remeši a Laonu. Remešský arcibiskup Ebbo byl především sběratelem skvostných rukopisů, zatímco jeho žák Hinkmar (845–882) raději hledal u církevních Otců a ve sbírkách kanonických textů argumenty pro své četné spory v otázkách církevního učení. Laonská škola se těšila přízni biskupů a hlavně přítomnosti Skotů a Irů, kteří se usadili v nedalekém opatství Saint-Vincent. Opatství Saint-Denis v Paříži je především střediskem výroby rukopisů. Ve druhé polovině 9. století se navzdory normanským nájezdům rozvíjí škola v Saint-Germain-des-Près.

Nejaktivnějšími školami církevní provincie Sens jsou školy ve Ferrières a v Auxerre. Opat Loup z Ferrières († 862), Alkuinův žák, je dokonalým vzorem humanistického vzdělance. Celý život se věnuje studiu výkladů bible, gramatiky a teologie, působí jako rádce králů a velmožů

¹⁴ Výňatek z *Capitulare Olonnense ecclesiasticum primum*, in: *Monumenta Germaniae Historica, Leges, Capitularia regum Francorum, I*, Hannover, 1883, s. 327.

a jako učitel. Tvrdí, že „vědu je třeba vyhledávat pro vědu samotnou“. Jeho vášně pro staré autory jej vede k pořizování rukopisů po celém Západě.

Jeho nejlepším žákem je Heric, který se vypravil jako učitel do opatství Saint-Germain d'Auxerre. Škola v Auxerre, jejíž význam dnes objevujeme, byla jistě ovlivňována Janem Scotem Eriugenou, Irem, který se usadil na dvoře Karla Holého a o němž bude řeč později v souvislosti s dialektikou.

V Lotharově království se biskupské školy nacházejí v Metách za biskupa Drogonu, nevlastního bratra Ludvíka Pobožného, v Lutychu, kde se dostalo příznivého přijetí Irovi Seduliovi, a v Utrechtu. Dobrou představu o vzdělávání v klášterních školách skýtají díla Christiana ze Stavelotu a Smaragda ze Saint-Mihiel u Verdunu či katalog knihovny v Murbachu.

Církevní studium stálo u zrodu řady prací a diskusí. Klerikové z Lyonu, kteří měli k dispozici dobrou knihovnu, kterou obohatil arcibiskup vizigótského původu Agobard († 840), se zajímají o právo, liturgii, výklad bible i o komentáře Otců.

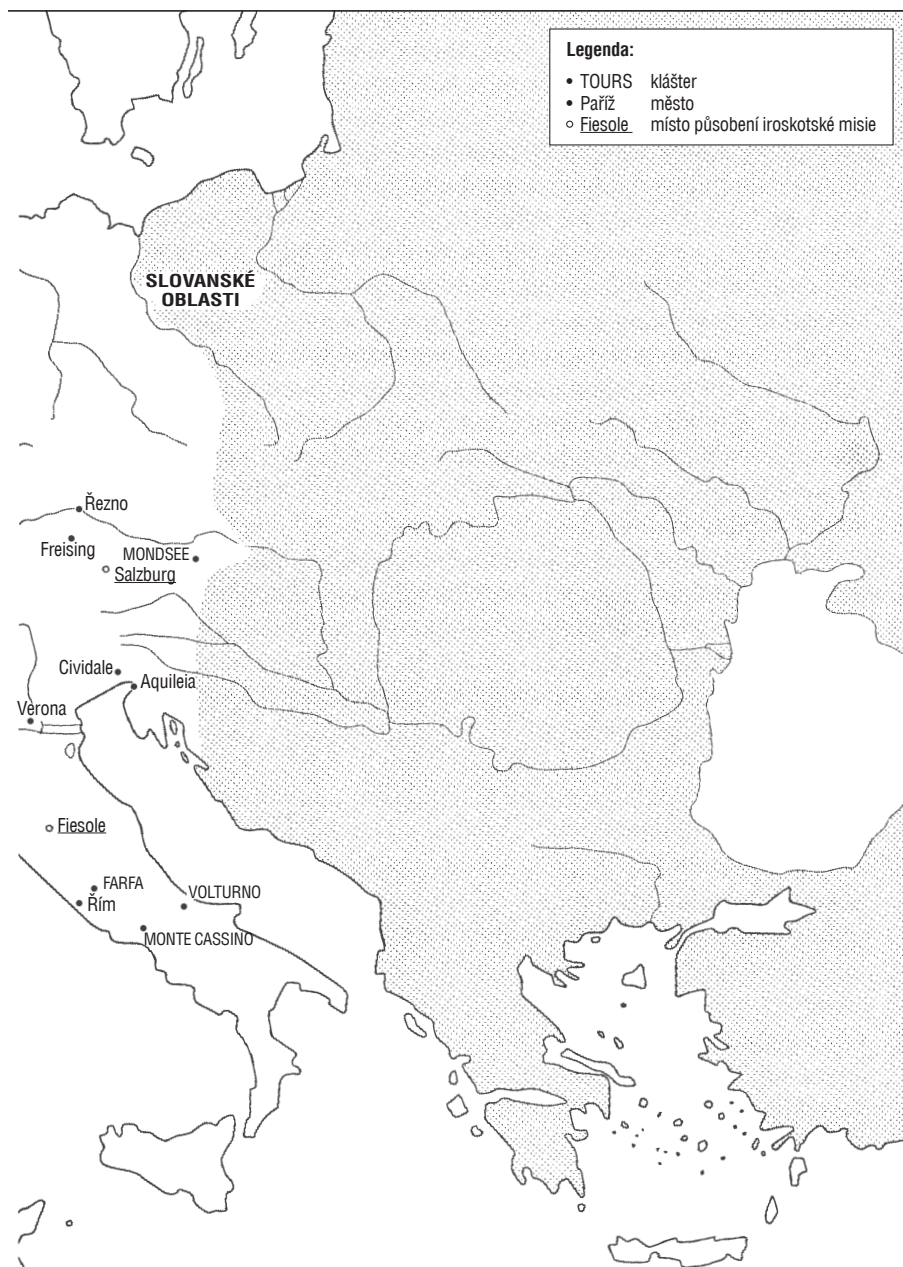
Nejznámějším z těchto kleriků je jáhen Florus († 862), jehož díla jsou opět středem zájmu. Ze čtyřiceti dvou rukopisů opatřených jeho vlastnoručními anotacemi se můžeme obeznámit s hlavními směry jeho bádání. Udržuje kontakty se všemi vzdělanci říše a aktivně se účastní všech doktrinálních sporů.

V království Germanie se musíme zmínit o opatství ve Fuldě, jež obnovil Hrabanus Maurus († 857), bývalý žák Alkuina a autor úctyhodného díla. Tento opat z Fuldy není obyčejným kompilátorem, se kterými se obvykle setkáváme. Ve svém spise *De institutione clericorum* definuje zásady křesťanské nauky, jejímž vyvrcholením je kontemplace.

Je třeba se zmínit ještě o dvou dalších školách. První z nich je škola v Reichenau pod vedením Walafrida Strabona, bývalého preceptora Karla Holého, a posléze i Sankt Gallen. Této škole, jedné z nejskvělejších v celé říši, je třeba věnovat zvláštní pozornost. Opat Grimald zde poskytl přístřeší Irům Markovi a Marcellovi, jimž také svěřil vzdělávání. Po něm zde vynikli další tři učitelé: učitel hudby Tuotilo, Ratpert, který učil až do své smrti v roce 900, aniž by kdy opustil klášter, a Notker Balbulus, který po čtyřicet let vedl klášterní školu a jehož Karel Tlustý požádal, aby sepsal *Gesta Caroli*.

2. STŘEDISKA VZDĚLANOSTI V KAROLINSKÉ ĚŘE, 8.-9. STOLETÍ.

Ve velkých městech severní Itálie, např. v Pavii, působí aktivní mistři a jsou k dispozici knihovny, které se neustále rozrůstají. Uvedme především arcijáhna Pacifika z Verony († 844), který je básníkem a současně se zajímá o výpočty komputu, o astronomii, a který obohatil svůj kostel o 218 rukopisů. Mnich Hildemar z Civate zanechal svým žákům Komentář k řeholi svatého Benedikta, v němž oslavuje vzdělání. Římští papežové v papežských státech, absolventi lateránské školy, jsou více úředníky než vzdělanci, ale slavný lateránský knihovník Anastasius podporoval překládání historických, kanonických a hagiografických textů z řečtiny do latiny.

Život ve školách

Máme to štěstí, že se dochovala kresba školy z počátku 9. století, a to na půdorysném plánu klášterního kostela v Sankt Gallenu. Mezi sídlem opatství a šlechtickým palácem stojí škola. Prostora, v níž se podle legendy mají naplňovat „ambice snaživých studentů“, je oddělena příčkou. Škola má pravouhlý tvar; je rozdělena na dvanáct tříd osvětlených podle všeho stropními otvory. Každá třída má zhruba 10 m², takže není nijak rozlehlá. Uprostřed jsou dvě velké plochy, do nichž autor kresby vepsal latinská slova: *domus communis scholae id est vacationis*, což patrně představuje dvůr, kde studenti trávili přestávky, dvůr zřejmě zastřešený, neboť kresba zachycuje dvě stříšky z pálených tašek, a dále chodbu vedoucí k latrínám, které počítají s patnácti místy. Ke zdi kostela, z vnější strany plotu, přiléhá byt učitele s jednou přistavěnou místností. Předpokládalo se, že celý komplex byl postaven ze dřeva a že byl opatřen vytápěním, ale to jsou všechno jen hypotézy.

Je pravděpodobné, že v této škole se vzdělávaly děti kleriků či dokonce laiků, které nebyly předurčeny k tomu, aby se staly mnichy. Po koncilu v Cáchách roku 816 se totiž rozhodlo z kázeňských důvodů, že děti, věnované klášteru, tzv. obláti, se budou vzdělávat odděleně od ostatních dětí. Obláti, které již od počátku středověku rodiče přiváděli ve velmi útlém věku, se nemohli vracet do světského života. To upřesňuje Hrabanus Maurus v pojednání *De oblatione puerorum*, které napsal v okamžiku, kdy mladý saský mnich Gottschalk zpochybnul postup

svých rodičů a chtěl opustit klášter ve Fuldě. Tito obláti mají oddělené křídlo, na plánu kláštera Sankt Gallen označené jako „čtvrt noviců“ s dormitářem, kaplí a nemocnicí.

Školní vybavení bylo samozřejmě skromné: učitelská katedra a sedátka žáků podél stěn. Každý žák měl své písátka a své tabulky, obvykle svázané provázkem. Tabulky mohou dítěti sloužit i k obraně a v Corvey v Sasku byl dokonce jeden žák utlučen tabulkami k smrti. Mladý mnich píše na tabulku a poté ji opačným koncem písátka zase smaže a může opět použít. Pouze učitel má k dispozici pergamen (*membrana*), který je velmi drahý. Listy se dají poskládat do sešitů (*schedulae*) nebo sešít a vytvořit tak svitek (*volumen*).

Každý klášter musí mít knihovnu, neboť jak praví přísloví: „Klášter bez knihovny je jako zbrojnice beze zbraní“. Knihy jsou uchovávány v truhlách. V Sankt Gallenu se knihovna nachází nad skriptoriem, severně od chóru kostela. Díky dobře vedeným katalogům máme představu o tom, jak se knihovny postupně obohacovaly. V Sankt Gallenu se počet knih v průběhu 9. století téměř zdvojnásobil. Školy také mohly mít vlastní knihovny, jako tomu bylo v Reichenau.

Učitel si zapisuje poznámky z četby na tabulky nebo listy pergamentu. Vznikají tak sešity, které se v několika exemplářích dochovaly dodnes.

Jeden irský učitel, který se usadil v kontinentální Evropě, pořídil opis úryvků z děl gramatiků, astronomických tabulek, základů řečtiny, latinských a keltských básní, a to všechno bez ladu a skladu. Stejně neuspořádané je také *Collectaneum* od Sedulia z Lutychu, které obsahuje výťah z Vegetia, z Orosia, výroky filosofů. Mistři mají k dispozici florilegia, soubory úryvků z děl jednoho autora. Knihovník z Corbie, jistý Hadoard, tak uvádí dvacet pět úryvků z klasických autorů.

Vztahy mezi učiteli a žáky jsou většinou dobré. Žák se učiteli obdivuje a učitel v duchu benediktinské tradice uznává hodnotu dítěte, která má starobylostí tradici, jak ukazuje příklad biblických postav Daniela či Samuela. Pavel Diakon ve svém *Explanatio in regulam S. Benedicti* doporučuje umírněnost, pokud jde o kázeň. Stejně jako dnešní učitelé i on si uvědomuje, že trestány jsou vždy tytéž děti a že takové tresty tudíž nemají žádný účinek. Příliš přísný učitel musí dostat potih:

„Abychom děti posílili a uspokojili požadavky lidské přirozenosti, musíme je týdně nebo měsíčně, dle učitelova výběru, provázet ven na louku nebo jiné místo, kde si děti mohou hodinu hrát pod dohledem svého učitele [kapitola XXXVII].

Tři nebo čtyři učitelé musí dohlížet na desítku žáků, protože blahoslavený Benedikt řekl, aby byli pod dohledem všech a aby nemohli nikam odejít bez svého učitele [kapitola XXXVIII].

Učitel musí jednat mírně s žáky a nepoužívat přes míru metlu, protože po výprasku a po trestu se rychle vrací ke svému dovádění [kapitola XXXVII].

Opat nesmí dovolit, aby děti byly trestány, nebo vylučovány či mrs-kány, protože jsou-li používány tyto metody za menší výstřelky nebo přestupky, naopak mohou vrátit studenty do stavu horšího než předtím a nevedou k nápravě [kapitola LIII].¹⁴

Tento komentátor se zajímá také o zrovnoprávnění výchovy dospívajících, kteří podle jeho názoru musí být pod dohledem do té doby, než dosáhnou věku, kdy se budou moci bez učitele obejít. „Jeví-li se patnáctiletý mladík dostatečně dobrý a rozumný na to, aby se bez něj mohl obejít, musí být osvobozen z poručnictví a opat jej musí svěřit slušnému a zbožnému mnichu, který na něj dohlédne a při studiu se usadí vedle něj.“ Vzhledem k tomu, že věk dospívání je „nejnejistější věk života“, počátek všech cest dobra i zla, mistři jsou v zajetí dvou přístupů: buď nechat mladému muži větší svobodu, zaslouží-li si ji, nebo na něj dohlížet z co největší blízkosti. Krize dospívání totiž může chlapce přivést k projevům revolty nebo k přestupkům „proti cudnosti a čistotě“.

Základní vzdělávání

Mladý chlapec se začíná učit číst osvojením si slabik, hlásek, slov a vět. K tomuto studiu používá žaltář, jak jsme uvedli výše. Houpavými pohyby či pozpěvováním si opakuje jednotlivé verše žalmů, dokud si je ne-

¹⁴ Paulus Diaconus, výňatky z *Commentarius de regula Sancti Benedikti*, in: *Bibliotheca Cassinensis...*, Monte Cassino, t. IV, 1880.

zapíše do paměti. Aby si verše lépe zapamatoval, přepisuje si je někdy na tabulku. Žaltář může také doplnit o drobné školní texty, jako jsou Catonova *Disticha*, bajky, přísloví, předpisy připisované Alkuinovi, které udávají základy morálních zásad.

Dítě se také musí naučit mluvit latinsky. Učitel k tomu používá dvoj-jazyčných školních dialogů, které jsou do jisté míry předchůdci našich Assimil.¹ Jeden rukopis ze Sankt Gallenu představuje vtipný rozhovor mezi učitelem a žákem:

„Žák: Co jiného ti ještě přinesu na talíři kromě oleje a hořčice? Dám ti ještě boby a tykev a najdu v hrnci ještě něco, co uspokojí tvůj žaludek. Skutečně jsi příliš unavený, abys psal a já umdlévám z mluvení. – Učitel: Děkuji ti, tvé hrdlo je ochraptělé a já si trochu odpočinu. – Žák: Jak si odpočineš? Už dlouho ti říkám, abys to udělal, ale rozhodni o své mzdě, protože, jak praví Pán: „Každá práce zasluhuje odměnu.“

Učit se latinsky je jedna věc, ale plynne tímto jazykem hovořit je věc druhá. Učitel jen těžko dosahuje toho, aby žáci mimo školu mluvili tímto „cizím“ jazykem. „Nechť žáci mluví mezi sebou latinsky a nikoli lidovým jazykem“, doporučují zvyklosti z Murbachu z 9. století.

V germánských zemích, podobně jako na Britských ostrovech, je právě toto velmi obtížné a velice záhy se ukáže, že je nutné vypracovat dvoj-jazyčné verze textů. Řada rukopisů je opatřena glosami v lidovém jazyce.

Po čtení následuje psaní. Připomeňme, že ne všichni žáci umí psát, podobně jako samotný Karel Veliký, který se podle Eginharda po nocích cvičil v psaní na tabulkách, ale nedařilo se mu to, neboť začal příliš pozdě. Na druhou stranu tyto dvě dovednosti, čtení a psaní, nebyly tak propojeny, jako jsou dnes. Děti používaly svoje tabulky, když se učily psát písmena, a když už pokročily dostatečně daleko, používaly pero a pergamen.

Učitel musí žáky zasvětit také do základů počtů. Zde toto cvičení představujeme jako hru; jedná se o hádanky a jejich řešení, např. tyto *propositiones ad erudiendos juvenes*, přisuzované Alkuinovi:

¹ Metoda Assimil je výuka jazyků, která nese název podle populární série jazykových učebnic pro samouky vydávaných ve Francii od roku 1929 stejnojmenným nakladatelstvím. (Pozn. překl.)

„Jsou tři bratři, každý z nich má sestru. Těchto šest poutníků přijde k řece, ale jediná loďka pojme jen dvě osoby. Jenže mravy vyžadují, aby každá sestra jela se svým bratrem. Jak to udělají?“

„Šest dělníků je zaměstnáno na stavbě domu. Mezi nimi je jeden učedník. Pět mužů si rozdělí mzdu dvaceti pěti denárů za den, kromě mzdy učedníka, která představuje polovinu mzdy každého dělníka. Kolik každý z nich obdrží?“

To připomíná staré dobré časy někdejších obecných škol.

Nejběžnější technikou, která se vyučovala na základní škole a která se používala již od helénistického období a později byla přisouzena Bedovi Ctihodnému, bylo počítání na prstech. Učitel žákům vysvětlí, že sevřením tří posledních prstů levé ruky v dlani se označují jednotky, že postavení palce a ukazováčku levé ruky ukazuje desítky atd.

Karel Veliký ve svém *Admonitio generalis* (Všeobecné napomenutí) vyjádřil přání, aby se děti učily zpěvu a notám. Bylo přece zapotřebí, aby malí mniši uměli zpívat, měli-li se účastnit mší, a je jisté, že byli vyhledáváni žáci, kteří zpívali čistě, a že jim pak byla poskytnuta zvláštní výuka. V Lyonu, říká arcibiskup Leidradus Karlu Velikému, mají školu zpěvu a čtení z not. Naučit se číst z not vyžaduje dlouhodobou přípravu. Rukopisy do 10. století neobsahovaly frázování, takže bylo nutné umět přečíst směr fráze a „nasadit tón“. Zpěv tedy patří ke škole (*schola*). V karolinské době, kdy se objevují snahy sjednotit liturgii podle římského vzoru, se některé školy specializují na výuku zpěváků: Mety, Saint-Wandrille, Salzbuk, Lyon, Sankt Gallen. Notker, který byl mnichem v opatství Sankt Gallen, se svěřuje, že se mu podařilo zapamatovat si dlouhé vokální pasáže z Kyrie a Alleluia díky mnemotechnické pomůcce, které ho naučil jistý mnich z Jumièges.

Pokud jde o tironské značky, dobový stenografický zápis, vyučují se proto, aby mniši nebo klerikové mohli působit jako notáři ve službách opata, biskupa či dokonce krále, jehož správní systém se rozvíjí po celé zemi. Karel Veliký chtěl ve svém císařství vrátit psanému projevu jeho významné postavení.

¹ PL, CI, 1155.

Středoškolské vzdělávání

Tento poněkud anachronický výraz použijme pro označení studia svobodných umění. Těchto sedm svobodných umění, s nimiž přichází sedm darů ducha svatého, vede k moudrosti, říkával Alkuin Karlu Velikému.

Připomeňme, že rozlišujeme *trivium*, což je výraz, za který vděčíme právě Alkuinovi (gramatika, rétorika, dialektika), od *quadrivia*, o němž hovořil Boëthius (aritmetika, geometrie, astronomie, hudba).

V gramatice si žák osvojuje již hlubší znalosti latiny, poté, co zvládnul *Ars minor* od Donata, neboli osm částí promluvy. Studium glosářů se učí slovní zásobě a stavbě latinských vět. V gramatickém vzdělání však může dojít ještě dál. Učí se prozódii, teorii cézur a přízvuku, což je důležité pro čtení Písma při mši. Učitel ukazuje, jakých rozdílů doznává pravopis kvůli odlišné výslovnosti v Galii či v Anglii.

Učitel může dále pokračovat v hlubším studiu gramatiky a věnovat se učení o řeči. Zabývá se studiem *Ars major* od Donata, *Institutiones* od Prisciana, *Artes* od Fokase a Eutycha, ale také modernějších příruček, k nimž patřila díla Bedy Ctihodného či Alkuina.

Ke studiu gramatiky patří četba klasických pohanských (Vergilius, Horatius, Juvenalis atd.) a křesťanských (Prudentius, Juvenus, Sedulius atd.) autorů. Tyto texty poskytují látku k získání vědění a otevírají cestu ke studiu historie a geografie.

O gramatice se říkalo, že je „uměním výkladu básníků a historiků“. Caesar, Sallustius, židovský historik Flavius Josephus, Eusebios z Kaisareje, Orosius se v knihovnách těší výjimečnému postavení. Sestavují se seznamy zeměpisných názvů, které se učí nazpaměť a které slouží k vytváření tras nebo *mappae mundi* (map světa), o nichž se dozvídáme z katalogů knihoven.

Výuka gramatiky může probíhat i zábavným způsobem formou dialogu mezi žáky. Alkuin si vymyslel příběh o tom, jak se setká mladý čtrnáctiletý Frank s patnáctiletým Sasem a jak se jeden takto vypytlá druhého:

„Ve škole má učitel Alkuin dva mladíky, Franka a Sasa, kteří teprve nedávno překonali ostatní houšti gramatiky. Proto jim připadá vhodné, aby si ji udrželi v paměti, probrat pomocí otázek a odpovědí několik pravidel literární vědy.

První, Frank, říká Sasovi: „Dobře tedy, Sase, odpověz na mou otázku, protože jsi starší. Je mi čtrnáct let a tobě, myslím, patnáct.

„Přijímám, odpovídá Sas. Pod podmínkou, že pokud mi položíš příliš obtížné otázky nebo otázky související s oborem filosofie, mohu se zeptat učitele...

[Dialog se zabývá písmeny, samohláskami a souhláskami, slabikami, jménem, atd.]

Frank: Jsem méně žádostivý [*avidus*], než ty žárlivý [*invidus*], ty, který nechceš nic říct, pokud tě k tomu nedonutím svými otázkami.

Sas: Zeptej se mě, na co chceš, nebude trvat dlouho než odpovím...

Frank: Jak mohu poznat rod nějakého jména?

Sas: U substantiv se koncovky tvoří podle pevných pravidel... Ale trvalo by příliš dlouho a bylo by příliš obtížné o tom mluvit v rámci diskuze mezi žáky.

Frank: To je přesně to, co jsem ti teď říkal!

Sas: Cože?

Frank: Jsi žárlivý na své vědomosti.

Sas: Nikoli, bratře. Jen jsem chtěl nasadit uzdu tvé žádostivosti.

Frank: Uzdu mé žádostivosti, ale ne tvé neoblomnosti!

Sas: Ale jdi, půjdu s tebou kam jen budeš chtít. Tedy, Franku, slyšel jsi již dost o jménech?

Frank: Budu mít dost, Sase, jestliže komáři, kteří jsou v domě učitele, nenaplní uši záplavou malých otázek. Přesto, jestli chceš, přejdeme k další kapitole. Pochytám je, jak budu moci...⁴¹

Žák, který se učí psát a mluvit, postupuje podle pravidel řečnického projevu, a to buď četbou autorů nebo jejich napodobováním formou cvičení. Učebnice rétoriky jsou od Quintiliana a hlavně od Cicerona. Řečnický projev má podle nich pět částí: invenci, dispozici, elokuci, zapamatování, přednes. Učebnice také uvádějí řadu řečnických figur, loci communes, umožňujících řečníkovi připravit si chvalořeč, oslavnou řeč či projev ke konkrétní příležitosti.

Od fiktivního projevu se přechází k diskuzi v podobě dialogu, opravdové disputace, která je prvním krokem ke studiu dialektiky. Dialektika je podle Hrabana Maura „disciplínou všech disciplín, která učí, jak učit a jak se učit“. Pravidla dialektiky jsou obsažena v Aristotelových

⁴¹ Alkuin, *De grammatica*, PL, CI, 854 a 870.

spisech, které z řečtiny do latiny přeložil Boëthius: Kategorie rozlišují deset způsobů bytí: podstatu, kvantitu, kvalitu atd., *De interpretatione* (O vyjadřování) nabízí teorii věty kladné, záporné, obecně platné a jedinečné a jejích modalit, tedy možnosti, nahodilosti a nutnosti. Vedle toho se studuje Porfyriův Úvod (*Isagoge*) k Aristotelovým Kategoriím rovněž v Boëthiově překladu, který nabízí vysvětlení pěti pojmů: rodu, druhu, difference, zvláštní a nahodilé vlastnosti. Konečně čtvrtou učebnicí, která se používala jak v rétorice, tak v dialektice, byly Ciceronovy Topiky. Tyto knihy tvořily soubor zvaný *logica vetus*.

Dialektika, které se mistři dlouho obávali, se v karolinské době znovu dostává na výsluní. Po letech zapomnění se opět čte Boëthiova Útěcha z filosofie, stává se předmětem komentářů a dokonce překladů do anglosaského či germánského jazyka. Alkuin ve svém spisu o adopci-anismu, herezi, která vznikla ve Španělsku a proti níž musí bojovat, vystupuje jako dobrý dialektik. Jistě, že se nepustí do takových odvážných kousků, jimiž vynikl Jan Scotus Eriugena během druhé karolinské renesance. Tento Ir, jemuž se dostalo vlídného přijetí u dvora Karla Holého, zná řečtinu, čímž získává jistou převahu nad ostatními kleriky. Překládá díla Pseudo-Dionýsia (5. století), i některá pojednání Maxima Vyznavače (7. století). Vytvoří tak knihu, která nadchne celý středovek, *De divisione naturae*, a kterou Étienne Gilson označil za „velkolepou epopej metafyziky“. Jeho práce se však ve své době nesetká s příznivým přijetím a je naopak terčem ostrých kritik. Jan Scotus se považuje za filosofa, ale domnívá se, že mezi filosofií a náboženstvím není rozdíl: „Nikdo nevstoupí na nebesa jinak než skrze filosofii“. S odvoláním na svatého Augustina tvrdí, že rozum má sloužit k objasnění věcí víry: „V potu tváře musí lidský rozum sníst svůj chléb, neboli obdělávat půdu Písma svatého, která je pro něj zarostlá trním a ostny, neboli jemnou složitostí božích myšlenek.“ S tímto programem se opět setkáme na začátku 12. století.

Jan Scotus měl žáky, jako byl Heric († po 877), žák Loupa z Ferrières, scholastika z opatství Saint-Germain d'Auxerre. Jeho žák Remigius, jehož dílo v celé své bohatosti v současné době objevujeme, vyučoval v Paříži a v Remeši a sám také založil školu.

Všechny čtyři předměty quadrivia spolu úzce souvisejí. Na prvním z nich, aritmetice, závisí všechny ostatní. Jak tvrdil Boëthius již v 6. století, Stvoření spočívá na číslech a nelze jej vyložit jinak než skrze čísla.

S oblibou bývá připomínán verš z knihy Moudrosti (11, 20): „*Omnia in mensura et numero et pondere dispoisisti*“ (Ale ty jsi všechno uspořádal s mírou, počtem a váhou), na který Isidor reagoval slovy: „Vymaž číslo ve všech věcech a vše zanikne“ (*Etymologiae*, III, 4, 4). Učené obory, které se snaží najít vysvětlení světa založené na číslech, tak tvoří jeden celek a nelze je studovat odděleně. Geometrie představuje lineární vývoj čísel, astronomie nás učí, že rytmus času, ale i souhvězdí spočívají na číslech, hudba je vědou o intervalech a vztazích mezi tóny, aritmetika se stává naukou o číslech; všechny tyto nauky sledují společný cíl.

Na druhé straně, ze studia exaktních věd probíhají praktické aplikace. Jak sestavit kalendář bez počtů, jak vyučovat liturgický zpěv bez osvojení si základů hudby? Jak vytyčit hranice pozemků či dokonce království bez znalosti prací gromatiků, římských zeměměřičů (*agrimensores*)? Jak stavět paláce a kostely bez vytvoření plánů a výpočtu rovnováhy sil?

Aritmetika, jejíž výuka na úrovni základního vzdělávání byla předpokladem studia, se přednáší podle Boëthiovy knihy *Institutio arithmetica* a podle knihy *De Nuptiis Philologiae et Mercurii* od Martiana Capelly, a také podle pojednání o počítání na prstech od Bedy Ctihodného.

Geometrie se studuje rovněž podle Boëthia a Martiana Capelly, kteří přeložili dílo Řeka Euklida.

Studium astronomie se těší podpoře panovníků. Karlovci v čele s Karlem Velikým se zajímají o všechny přírodní jevy. Jedenáct dopisů z Alkuinovy korespondence je věnováno otázkám Karla Velikého o aritmetice a hlavně astronomii. Po Alkuinově smrti se Karlovým odborníkem stává Ir Dungal, který jej informuje například o dvou zatměních slunce v roce 810.

V tomtéž roce při příležitosti reformy kalendáře nechal Karel Veliký sepsat astronomické pojednání, které zdobila znamení zvěrokruhu. Nedochoval se sice jeho originál, ale máme přinejmenším tři jeho opisy, z nichž jeden byl pořízen na popud Karlova syna Drogona z Met.

Astronomie je mnohdy směřována s astrologií. Hrabanus Maurus před tím své žáky varoval, nicméně samotní králové této nauce věřili mezi prvními.

Konečně, některé školy se specializovaly na výuku hudby, především v Sankt Gallenu. Je jistě třeba odlišovat *cantus* a *musica*. *Cantus* jsou praktické hodiny hudby, kterou vyučují zpěváci, kdežto *musica* je hudební věda. Nicméně hranice mezi teorií a praxí není jasně stanovena. Hudba se vyučuje podle knih svatého Augustina, Martiana Capelly, Boëthia. V hudbě se dále rozlišují tři obory: hudba kosmická, hudba vokální a hudba instrumentální. Osmi nebeským pohybům Země a ostatních sedmi planet odpovídá osm pozemských tónů. Výuka hudby zaznamenala v tomto údobí významný pokrok zásluhou teoretiků Huchalda ze Saint-Amand nebo Reginona z Prümü. Ve spise *Musica enchiriadis* se objevuje polyfonie neboli organum, kterou čekala velká budoucnost.

Ke čtyřem disciplínám *quadrivia* patří také medicína, která není jen experimentální naukou, ale podle slov Isidora Sevillského „druhou filosofií“, což znamená, že lékaři musí znát všech sedm svobodných umění, aby mohli vykonávat své řemeslo. Mnohé lékařské rukopisy jsou opisovány ve skriptoriích a zastoupeny v řadě knihoven, neboť tato nauka je potřebná všem, klerikům, mnichům i laikům.

Svobodná umění otevírají cestu ke studiu bible. To prohlásil Augustin a zopakovali to po něm Alkuin i další. V karolinské době se však neseťkáváme se systematickou výukou exegeze. Exegeti se vyskytovali, ale nevíme nic o tom, jak a kde se v exegezi vycvičili. Notker Balbulus chtěl pomoci svému žákovi Salomonovi, budoucímu biskupovi kostnickému a opatu v Sankt Gallenu, aby se pustil do studia exegetické nauky, a poskytl mu jakýsi úvod ke knihám bible. Tento úvod poskytuje přehled knih Starého a Nového zákona a ke každé z nich odkaz na komentáře, které lze najít v knihovnách.

Bilance obou karolinských renesancí

Díky karolinské škole byla zachráněna jen část textů, které sloužily ke studiu ve starověku, protože pokud známe téměř osm set jmen známých latinských autorů, máme jen pět set padesát děl. Mistři karolinské doby pověřili písaře opisováním knih, které považovali za důležité pro práci ve třídách, klasách, a které se tak staly „klasikou“: Vergilius, „otec Západu“, Horatius, Terentius, Quintilianus, Seneca, Cicero atd. Již v této době tak dochází k výběru autorů, autorit, které musel následovat každý žák, každý vzdělanec. I když se tak dochovala jen malá část římského literárního dědictví, Západ vděčí karolinským vzdělancům za nesmírně mnoho. Z osmi tisíc dosud existujících rukopisů z karolinské doby, které byly napočítány, několik tisíc pochází od starověkých pohanských a křesťanských autorů. Bez nich by evropská kultura byla zcela jiná.

Karlovcí druhé generace byli humanisté. Vergilius, stejně jako Cicero, má ve společnosti vyvolených své místo. Stačí nahlédnout do dopisů Loupa z Ferrières, abychom se přesvědčili o tomto nadšení pro klasické autory. Podle krásného výroku Jeana Leclerqa Karlovci uměli „snoubit lásku ke vzdělání a touhu po Bohu“.

Vedle toho karolinská škola zachránila latinský jazyk. Do 8. století se latina, která již nebyla na školách povinná, rychle vyvíjela směrem ke své vulgární, lidové formě, z níž se vyvinuly románské jazyky. Latina se vytrácela, nahrazovaly ji národní jazyky. Karolinská renesance tento vývoj zastavila a přiměla vzdělance, aby se vrátili k učení římských gramatiků. Neřekl snad jistý básník 9. století, že se Karel Veliký s toutéž horlivostí vrhal do odstraňování chyb v textech, jako do porážení svých nepřátel na bitevních polích? Latina se tak stala jazykem komunikace mezi vzdělanými lidmi Západu. Ti, kteří znali latinský jazyk, *litteru*, byli vzdělanci, „*litterati*“, na rozdíl od těch, kteří ji neznali. Nevzdělanci, „*illitterati*“, však nebyli, jak se příliš často prohlašovalo, analfabety, neboť měli vlastní kulturu ve svém vlastním jazyce, ale latinu neznali.

Výuka laiků v 9. století

Ti, kteří uměli latinsky, představovali slabou menšinu. Někteří z nich se však proslavili jako Eginhard, Angilbert, Eberhard Friulský a Dhuoda.

Eginhard přišel ke dvoru velmi mladý a byl vychováván společně se synem Karla Velikého, budoucím Ludvíkem Pobožným. Sklízel posměch pro svou malou postavu, ale byl bystrého ducha a dostalo se mu dobrého vzdělání, jak zjišťujeme při čtení životopisu císaře Karla, který sepsal. Oženil se a král mu věnoval opatství v Saint-Wandrille a později i Saint-Bavo v Gentu, Saint-Gervais v Maastrichtu, Saint-Cloud a další. Díky příjmům z těchto opatství mohl vést bezstarostný život a věnovat se literatuře.

Angilbert, který pocházel z význačné aristokratické rodiny, byl jedním z Karlových oblíbenců. Král jej pověřil několika diplomatickými misemi a našel zalíbení v jeho trochu vyumělkovaných básních. O poznání méně se mu patrně líbila skutečnost, že Angilbert svedl princeznu Bertu, která mu porodila dvě děti, z nichž Nithard se později stal historikem. Odpustil mu však a svěřil mu opatství Saint-Riquier. Angilbert zde působil jako laiký opat a přemístil do opatství svoji knihovnu, která byla skutečně rozsáhlá.

Knihovnu Eberharda Friulského, švagra císaře Ludvíka Pobožného, známe z jeho testamentu. Kolem roku 860 se rozhodl, že svým čtyřem synům a čtyřem dcerám věnuje všechny svoje knihy, z čehož lze usuzovat, že jeho děti byly vzdělané. Knihovna obsahuje žaltáře, díla církevních Otců, ale také barbarských králů a některé starověké texty.

Dhuoda, manželka septimánského vévody Bernarda, syna Viléma, kmotra Karla Velikého a zakladatele Gellone (Saint-Guilhelm-le-Désert) také vlastnila dobrou knihovnu. Používala ji k sepsání učebnice, Manuálu pro syna Viléma. Je to jediná kniha raného středověku, jejíž autorkou je žena. Uvedme několik řádků z předmluvy:

„I když vlastníš stále více knih, kéž by se ti zlíbilo číst mé dílko. Mohl bys mu, s pomocí Boha Všemohoucího, porozumět ku svému prospěchu. Najdeš tam přehledně vše, co toužíš poznat. Najdeš tam také zrcadlo, v němž můžeš bez váhání přemítat o spáse své duše tak, že se budeš moci zalíbit nejen světu, ale i Tomu, který tě stvořil z hlíny země. To potřebuješ v každém ohledu, abys mohl vést život ze dvou hledisek. Totiž abys byl užitečný světu, ale také abys byl vždy milý Bohu ve všem svém konání.

Mám velkou starost, ó můj synu Viléme, abych ti věnovala spásná slova. Obzvláště mé starostlivé srdce si vášnivě přeje, abys měl v tomto svazečku svědectví o tvém zrození z milosti boží, o němž jsem ti chtěla napsat. Bude dobré, když začnu právě tím.“

Tato kniha patří k dobře známému literárnímu žánru, zvanému „zrcadlo“, nevelkým spisům, které měly pomáhat laikům vést důstojný život uprostřed všech nebezpečností pozemského života. Podobně jako mniši mají řeholi, která jim umožňuje, aby se chovali, jak se patří, také laici, v obavě, že se nedostanou do nebe kvůli svým závazkům manželského či vojenského života, vyhledávali rady.

Alkuin sepsal pro hraběte Víta z Bretaně pojednání *De virtutibus et vitiis*, a spis se velice rychle proslavil. V téže době patriarcha aquilejský Paulinus sepsal pro Erika, vévodu friulského, „zrcadlo“ s názvem *Liber exhortationum*.

Jonas z Orléansu v druhé knize svého díla *De institutione laicali* ukazuje, jak laik může žít počestně i v manželském životě. Jonas k tomu uvádí výňatky z církevních Otců, ale v zásadě jen latinských, a poté připomíná hlavně zákazy, aniž by nabídl pozitivní program, jak by to mohli učinit Otcové.

Naši moralisté navíc také připomínali, že děti jsou svým rodičům povinovány úctou, pomocí a poslušností, aby špatné příklady synů Ludvíka Pobožného, kteří se postavili proti svému otci, nebyly následovány. Hrabanus Maurus dokonce napsal „knihu o úctě synů k otcům a králům“.

Vedle zrcadel, jejichž autory byli laičtí aristokraté, nacházíme také „zrcadla knížat“, neboli rady kleriků či mnichů určené mladým dědicům královské moci. Jonas z Orléansu napsal pro Pipina Akvitánského (817–838) knihu nazvanou *De institutione regia*, která byla přeložena pod názvem *Královské řemeslo*. Ir Sedulius daroval Lotharovi (855–869) *Liber de rectoribus christianis*, která vysvětluje, jak se mají křesťanská knížata chovat, a Smaragdus, opat ze Saint-Mihiel, sestavil pro mladého Ludvíka Pobožného „*Via Regia*“ (*Královská cesta*).

Jak jsou ale vzdělávání ostatní mladí laici, kteří neumí latinsky? Dvůr jim umožňuje průpravu a získání válečnických schopností (*virtus*). Často citované přísloví ukazuje pohrdání některých laiků: „Kdo

zůstal ve škole do dvanácti let, aniž by vsedl na koně, nehodí se než na klerika“. V aristokratických rodinách si matka přeje, aby byl syn vzdělaný, zatímco otec jej chce od nejútlejšího věku cvičit v lovu, který je přede hrou k boji...

Karel Veliký myslel na tuto velkou skupinu aristokratů, kteří znají jen germánský jazyk. U Eginharda máme zaznamenáno, že „nechal opsat, aby se neztratily z paměti, velmi staré barbarské básně, v nichž se oslavují dějiny a válečná tažení starých králů. Pořídil také náčrt gramatiky v národním jazyce...“ Všechny tyto texty, které král nashromáždil, se ztratily, mimo *Hildebrandovy písně*, sepsané kolem roku 800.

V Anglii koncem 9. století Alfréd Veliký, který chtěl podobně jako Karel Veliký šířit vědění, zjistil, že latinu již nikdo neumí. Nechal tedy přeložit do národního jazyka díla Řehoře Velikého, Orosia, Bedy Ctihodného a hlavně Útěchu z filosofie od Boëthia, která se u „nevzdělaného“ publika setkala s velkým ohlasem.

Jmenný rejstřík

- Abbo, opat z Fleury 50, 52, 53,
56–59
Abélard, Petr 71, 74, 77–84, 87,
89, 94, 95, 106n, 115–117, 119n,
128–130, 132, 135, 139, 143, 145,
147n, 163, 225
Abraham ibn Ezra 141
Accursius, Franciscus 174, 178
Adalbero z Laonu 61
Adalbert ze Samarie 106n
Adalbert, arcibiskup mohučský 98
Adam od Malého mostu (Balšam)
86, 146
Adam ze Svatého Viktora 142
Adéla z Blois 135
Adelard z Bathu 75, 76, 110n, 113n
Adelman ze Chartres 56, 58, 59
Adelprand z Parmy 60
Adhemar ze Chabannes 58
Adso z Montier-en-Der 51, 52
Aelfric Bata 56
Aelfric, opat z Eynshamu 56
Aelis z Lovaně 109
Aelred z Rievaulx 139
Aeneas 65
Aethelwold, biskup winchesterský
56
Agobard z Lyonu 33
Achard ze Svatého Viktora 121
Aimeric 103
al-Farábí 110
Alain z Lille 106, 144, 146
Alan IV. z Bretaně 135
Alberich z Monte Cassina 106
Alberich z Remeše 74, 85, 95, 130
Alberich, pařížský mistr 84
Albert Veliký, sv. 144, 174n
Albert, pařížský mistr hudby 112
Alberti, Leon Battista 247
Alderotti, Taddeo 174
Alexander de Villa Dei 103, 110,
164
Alexandr III., papež 96, 124,
146–148, 150
Alexandr Makedonský 105
Alexandr Neckam 96
Alexandr z Afrodisie 147
Alfan, arcibiskup salernský 60
Alfons IX., král leónský 179
Alfons VIII., král kastilský 96
Alfons X., král kastilský 179
Alfréd Veliký, král Anglie 49
al-Chvárizmí 76
al-Idrísí 76
Alkuin z Yorku 26–30, 32, 39, 41,
43–45, 48
Ambrosius Autpert, opat 28
Ambrož Milánský, sv. 52
Anastasius, knihovník 36
Angeli, Jacques 210
Angelramn ze Saint-Riquier 58
Angilbert, opat ze Saint-Riquier 47
Anselm z Besate, „Peripatetik“ 60
Anselm z Canterbury, sv. 72, 73, 75,
115, 136, 141n
Anselm z Havelbergu 113

- Anselm z Laonu 70, 72–75, 77, 79,
 86, 117–119, 130
 Areopagita, Pseudo-Dionýsios 43,
 80
 Archipoeta 127
 Aristotelés 42, 43, 52, 59, 75, 86, 87,
 120, 145, 147, 163–166, 173n, 184,
 215, 219n, 238
 Arius 82
 Arnold z Brescie 83, 129
 Arnold z Villeneuve (Villanovy) 199
 Arnoul „qui non ridet“ 95
 Arnoul z Orléansu (le Roux, Rufus)
 93, 103, 130n
 Arnulf, biskup metský 25
 Astrolabus 80
 Athalarich, ostrogótský král 19
 Aubert z Béziers 108
 Aubert, opat od Svaté Jenovéfy 145
 Augustin, sv. 12, 13, 21, 30, 43, 45,
 52, 73, 92, 104, 117, 119, 252
 Aulus Gellius 134
 Avempace 147
 Averroes 147, 165n, 184, 219, 238
 Avianus 64
 Avicenna 75, 165
 Azzo z Parmy 60

 Bacon, Roger 171, 174
 Bala, židovská učitelka 142
 Baldo de Ubaldis 199
 Baldric z Bourgueil 94, 95, 105, 135
 Balduin II. z Guines 109, 135
 Bartolus de Sassoferato 199
 Baudelaire, Charles 62
 Beda Ctihodný, sv. 23, 25, 40n, 44,
 49, 52, 74, 110
 Benedikt od Svatého Maura 135
 Benedikt z Nursie, sv. 72
 Benedikt, kanovník 105
 Benzo, Ugo 199
 Berengar z Toursu 63, 66, 67, 94

 Bernard de Gordon 199
 Bernard de Meung 93, 106n, 131
 Bernard de Ventadour 135
 Bernard Silvestris 92, 94, 95
 Bernard z Clairvaux, sv. 71, 81–84,
 87, 89, 94, 112, 117, 120, 144, 146
 Bernard ze Chartres 11, 85n,
 89–91, 100, 101, 104n, 110, 129
 Bernard, vévoda septimánský 47
 Berno, opat v Reichenau 59
 Bernward z Hildesheimu 53
 Berta, princezna 47
 Bertrand de Born 135
 Biel, Gabriel 199
 Bischoff, Bernard 88
 Blanka Kastilská, francouzská
 královna 179
 Boëthius 21, 41, 43–45, 49, 57–59,
 61, 65, 91, 110, 112, 147, 166
 Bonaventura, sv. 176
 Bonifác VIII., papež 186
 Bonifác, sv. 23, 26, 28
 Bruni, Leonardo 247
 Bruno z Kolína, zakladatel
 kartuziánů 67, 95
 Bulgarus, mistr práva 108
 Burchard, opat v Sankt Gallenu 53
 Byrtferth z Ramsey 56

 Caesar, C. Iulius 41
 Caesarius z Arles, sv. 22
 Campanus z Novary 174
 Cassiodorus 19, 23
 Cato (*Disticha*) 39, 59, 64, 137
 Celsos 113
 Cicero 42, 43, 46, 52, 57, 59, 103, 106
 Clarembaud z Arrasu 121, 134
 Cornificius 92, 125

 Dado (sv. Ouen) 25
 Daniel z Morlay 76
 Daniel, biblická postava 37, 70

- David, biblická postava 126
 Denis I., portugalský král 181
 Dětmar z Merseburgu, kronikář 61
 Dhuoda (Dodana) 47, 48
 Didier, biskup cahorský, sv. 25
 Dioskorides 113
 Dominik sv. 96, 181
 Donatus, gramatik 41, 52, 103, 123, 164, 168
 Drogo z Parmy 60
 Drogo, biskup metský 33, 44
 Dungal 31, 44
 Duns Scotus, Jan 197
 Dunstan, arcibiskup canterburský 56
- Eadmer z Canterbury 72
 Ebbo, arcibiskup remešský 32
 Eberhard Friulský, vévoda 47
 Eduard III., anglický král 233
 Egbert z Lutychu 53, 61
 Eginhard, životopisec Karla Velikého 29, 39, 47, 49
 Ekkehard II., opat v Sankt Gallenu 53
 Ekkehard IV., opat v Sankt Gallenu 59
 Eleonora Akvitánská 134n
 Eligius, sv. 25
 Éon z l'Étoile 82
 Epimenis 103
 Éart, Guillaume 201n
 Erasmus Rotterdamský 248
 Erik, vévoda friulský 48
 Eriugena, Jan Scotus 33, 43, 89
 Ermengarda z Anjou 135
 Este, rod 248
 d'Estouteville, Guillaume, kardinál 233
 Euklides 44, 66, 76
 Eusebios z Kaisareje 41
 Eutychius 41, 52
- Evrard z Béthune 164
 Evrat 139
 Ezechiel 79
 Fardulf, opat 26
 Ferdinand III., král kastilský 179
- Fibonacci, Leonardo 110
 Filip Alsaský, hrabě flanderský 134
 Filip II. August, francouzský král 150, 154n
 Filip IV. Sličný, francouzský král 186
 Filip z Harvengtu, opat 70, 133n, 144
 Filip z Thaonu 109
 Flavius Josephus 41, 134
 Florus, jáhen 33
 Fokas 41
 Fortescue, John 250
 Franco, biskup lutyšský 58
 František z Assisi, sv. 176, 181
 Freulf z Lisieux 52, 134
 Fridrich I. Barbarossa, císař 96, 97, 108, 128, 148, 150
 Fridrich II., císař 179–181, 238
 Froissart, Jean 242
 Fromond z Tegernsee 53, 61
 Frutolf z Michelsbergu 112
 Fulbert ze Chartres 53, 56–59, 66, 89, 132
 Fulbert, kanovník 80
 Fulko IV. le Réchin 135
 Fulko z Deuil 128
 Fulko z Orléansu 93
- Galénos 113n, 163, 174
 Galo, biskup pařížský 77, 78
 Galo, mistr 147n
 Gariopontus 113
 Garlande, rod 81, 84
 Garnier z Rouenu 61
 Gaulter ze Châtillonu 105

- Gautier z Mortagne 95
 Gautier ze Svatého Viktora 145
 Gauzlin, opat z Fleury 58
 Geoffrey z Monmouthu 134
 Geoffroi de Vinsauf 143
 Geoffroi ze Svatého Viktora 92
 Geoffroy le Bel, normandský vévoda 109
 Geoffroy z Auxerre 71
 Geoffroy z Lèves 89
 Geoffroy z Vinsaufu 96
 Gerald z Walesu 96, 116
 Gerard la Pucelle 145n
 Gerard z Cremony 75, 110, 147
 Gerbert z Aurillaku viz Silvestr II.
 Gerson, Jan 198, 236
 Gersonides (Levi ten Geršon) 238
 Geršom ben Jehuda 52, 142
 Gervasius z Canterbury 111
 Gervasius z Tilbury 96, 97
 Gil de Albornož, kardinál 234
 Gilbert Crispin, opat westminster-
 ský 141n
 Gilbert Universalis 74
 Gilbert z Auxerre 95
 Gilbert z la Porrée 85–87, 89–91,
 95, 101, 146, 148
 Gilbert z Oldenburgu 105
 Gilduin, opat od Svatého Viktora
 (Paříž) 87
 Gilles z Corbeil 113
 Gilson, Étienne 43, 106
 Glaber, Raoul, kronikář 64
 Godefroy z Remeše 95
 Godefroy z Viterba 101
 Godefroy ze Svatého Viktora 145
 Goliáš, biblická postava 126
 Gozzechin z Mohuče 63
 Gratianus 96, 107n, 138, 164, 166
 Gregorius 105
 Grimald, opat ze Sankt Gallen 33
 Groote, Geert 197, 246
 Grosseteste, Robert 174
 Gualter Map 128, 134, 139
 Gualter z Mortagne 130
 Gualter z Parmy 60
 Gualter ze Châtillonu 124, 127
 Guarini, Guarino 247n
 Guibert z Nogentu 73, 105, 135n,
 139
 Guido z Arezza 60
 Guizo z Parmy 60
 Gundissalvi, Dominik 110
 Guy de Bazoches 117, 144
 Guy de Charlieu 112
 Guy de Chauliac 199
 Guy z Arezza 112
 Guy z Mans 95
 Guy z Toursu 94
 Hadoard, knihovník z Corbie 37
 Haimo z Auxerre 52, 57, 74
 Harduin 85
 Hartwich z Řezna 53
 Haskins, Charles 69
 Hélie, Pierre, gramatik 85, 87, 95,
 104
 Helinand z Froidmontu 143
 Heloisa 80, 81, 83, 84, 105, 120, 139
 Henricus Aristippus 76
 Herbert z Boshamu 142
 Heric z Auxerre 30, 33, 43
 Heriger z Lobbes 53
 Herluin, opat z Bec-Hellouin 73
 Hermann z Korutan 75, 111
 Heřman Contractus 59
 Hezelo z Lutychu 111
 Hilarius z Orléansu 93, 94, 107
 Hilda, abatyše 25
 Hildebert z Lavardinu 78, 94, 95,
 105, 116, 135
 Hildegarda z Bingen 109, 111
 Hildemar z Civate 36
 Hinkmar z Remeše 32

- Hippokratés 113n
 Homér 103
 Honorius III., papež 178
 Horatius 41, 51, 64, 102, 103
 Horon ze Syrakus 76
 Hrabanus Maurus, opat fuldský
 33, 36, 42, 45, 48
 Hucbald ze Saint-Amand 45
 Hugo Aubriot 227
 Hugo de Bray 243
 Hugo Primat 93, 95, 127, 130
 Hugo ze Svatého Viktora 71, 88,
 89, 99, 101, 102, 109, 116n, 121,
 127n, 137, 163n
 Hugolin de la Porte, mistr práva
 108
 Hyginus 111
- Chalcidius 90
 Chaucer, Geoffrey 215
 Chenu, Marie-Dominique 83
 Chlothar II., franský král 25
 Chrétien de Troyes 134
 Christian ze Stavelotu 33
 Chrodegang z Met 26
- Inocenc II., papež 81, 82, 84, 147
 Inocenc III. (Lothar ze Segni),
 papež 97, 145, 178, 186
 Inocenc IV., papež (Sinibaldo
 dei Fieschi) 179
 Inocenc V., papež (Pierre de Taren-
 taise) 179
 Irnerius, profesor práva 96, 164
 Isidor ze Sevilly, sv. 22, 23, 44, 45
 Ivo „Rétor“ 60
 Ivo ze Chartres 78, 89, 107, 135
 Izák ben Menahem 142
- Jakub II., král aragonský 181
 Jan Almužník, sv. 52
 Jan Beleth, liturgista 145
- Jan Buridan 198
 Jan XXI., papež (Petrus Hispanus)
 173, 179
 Jan z Afflighemu (Cotto) 112
 Jan z Jandunu 213
 Jan z Legnana 199
 Jan ze Salisbury 74, 81, 84–87, 90,
 92, 95, 96, 100–106, 114n, 119,
 123–125, 129, 131n, 143, 163, 225
 Jan ze Sevilly 111
 Jan, biskup toledský 75
 Jana Navarrská, francouzská
 královna 231n
 Jana z Arku, sv. 197
 Jechiel 237
 Jeroným, sv. 68, 69, 80, 103
 Jindřich I. Beauclerc, anglický král
 134
 Jindřich II., anglický král 85,
 133–135, 145
 Jindřich II., císař 53, 59
 Jindřich III., císař 59
 Jindřich IV., anglický král 245
 Jindřich le Libéral 134
 Jindřich z Blois, biskup winchester-
 ský 105n
 Jindřich z Lausanne 82
 Jindřich, arcibiskup mohučský 98
 Jindřich, syn Ludvíka VI. 118
 Johannes Teutonicus 174
 Jonas z Orléansu 48
 Josse (Jocius) 124, 144
 Justiníán, byzantský císař 21, 108,
 163, 164, 168
 Juvenalis 41, 51, 64, 103
 Juvencus 41
- Karel Veliký, císař 26–31, 39–41,
 44, 49
 Karel Holý, císař 26, 30, 33, 43
 Karel Tlustý, císař 33
 Karel V., francouzský král 227

- Karel VI., francouzský král 232
 Karel VII., francouzský král 194
 Karel IV., císař a český král 188, 190
 Kilwardby, Robert, arcibiskup
 canterburský 185
 Kliment III., papež 123
 Kliment V., papež 188
 Konrad z Hirsau 103
 Konrad z Querfurtu 105
 Konrad, arcibiskup mohučský 98,
 128
 Konstantin Afričan 76, 113
 Konstantin z Fleury 57, 58
 Kornířkové 103, 124n, 127

 Landolf od Sv. Pavla 97
 Lanfranc, opat a arcibiskup canter-
 burský 60, 66, 67, 71, 73
 Lanzo 72
 Leclercq, Jean 46
 Leidradus, arcibiskup lyonský 28,
 40
 Lemoine, Michel 92
 Leoninus, pařížský mistr hudby
 112
 Letald z Micy 61
 Lev IX., papež 67
 Lev, papežský legát 64
 Livius, Titus 134
 Lothar, syn Karla Velikého, císař 33
 Lothar II., král Lotharingie 48
 Loup z Ferrières, opat 30, 32, 43, 46
 Lucanus 51
 Lucius III., papež 112, 138
 Ludvík Pobožný, císař 26, 30, 31,
 33, 47, 48
 Ludvík VI. Tlustý, francouzský král
 77, 87, 93, 118
 Ludvík VII., francouzský král 134
 Ludvík IX. Svatý, francouzský král
 177, 183, 186

 Ludvík XI., francouzský král 192,
 202, 230
 Lúkiános 61
 Luther, Martin 199

 Macrobius 91, 134, 166
 Maimonides 237
 Majolus, opat z Cluny 57
 Marbod z Rennes 94, 99, 135
 Marcellus, učitel v Sankt Gallen 33
 Marek, učitel v Sankt Gallen 33
 Marie de Champagne 134, 139
 Markéta, hraběnka flanderská 137
 Marrou, Henri-Irénée 112
 Martianus Capella 20, 44, 45, 52,
 59, 102, 106, 112
 Martin z Bragy 23
 Mathieu (Matthew) Paris 145
 Mathieu z Albana, sv. 74
 Mathieu z Vendôme 93–95, 130
 Matylda, císařovna 134
 Matylda, hraběnka flanderská 137
 Maurice de Sully, biskup pařížský
 77, 85, 111, 144, 146, 154
 Maxim Vyznavač, sv. 43
 Menandros 103
 Mikuláš Oresme 198
 Mikuláš z Montieramey 134
 Mikuláš ze Salerna 114
 Molière 114
 Moridachus 52
 Moriýht 61

 Napoleon I. 53
 Nestorius 82
 Nithard, historik 47
 Notger, opat z Lutychu 53
 Notker Balbulus, učitel v Sankt
 Gallen 33, 45
 Notker Labeo (Teutonicus) 53, 58,
 59

- Odo z Bourges 148
 Odo ze Soissons 100
 Odofredo 178
 Oliva, mnich z Ripollu 112
 Oliva, opat v Ripollu 58
 Ondřej z Fleury 58
 Ondřej ze Svatého Viktora 89, 118, 142
 Ondřej, mistr ze Špýru 98
 Orff, Carl 127
 Orosius, Paulus 37, 41, 49
 Oswald, biskup worcesterský 56
 Ota I., císař 50
 Ota II., císař 52, 57
 Ota III., císař 53, 56, 57, 59
 Othlo ze Sankt Emmeram 64, 65
 Otrik z Magdeburgu 53
 Ovidius 61, 62, 103, 223
- Pacificus z Verony 36
 Papias, gramatik 60
 Paschasius Radbertus 32
 Paulinus, patriarcha aquilejský 26, 48
 Paulus, kamaldulský mnich 103
 Pavel Diakon 26, 28, 37
 Pavel, sv. 63, 74, 103, 120
 Pelagius 82
 Pepo, profesor práva 96
 Per de Cardona 95
 Perotinus, pařížský mistr hudby 112
 Persius 51
 Petr Cantor 117n, 144, 163, 174
 Petr Comestor 69, 101, 117n, 139, 145, 163n
 Petr Ctihodný, opat v Cluny 82, 83, 111, 113
 Petr Damianus 60, 65–67
 Petr Lombardus 85, 89, 118, 143, 145n, 163n, 166, 168, 174, 219
 Petr Musandinus 113
- Petr z Blois 97, 101, 103, 107n, 114, 125, 128, 130, 132n
 Petr z Bruis 82
 Petr z Celle 70, 71, 134
 Petr z Maricourtu 174
 Petr z Pisy 26, 29
 Petr z Poitiers 146
 Petrarca, Francesco 197, 247
 Petrus Alphonsi 111
 Pietro d'Abano 199
 Pipin Akvitánský 48
 Pipin Krátký 23, 26
 Pirenne, Henri 136
 Placentin, mistr práva 108
 Platon z Tivoli 75
 Platón 64, 65, 76, 90–92, 110, 112, 120, 145
 Plinius 102
 Pompeius Festus 52
 Porfyrios 43, 52, 115
 Prevostin z Cremony 98,
 Priscianus, gramatik 41, 91, 103n, 164, 168
 Prudentius 41
 Pseudo-Dionýsios Areopagita 88, 89, 92, 145
 Ptolemaios, Klaudios 76, 111, 238
 Pythagoras 66, 111
- Quintilianus 42, 46, 106
 Quintus Curtius 134
- Rabbenu Tam 141
 Rabelais, François 197
 Radewijns, Florent 246
 Raoul Ardent 91
 Raoul Gramatik 130
 Raoul z Beauvais 132
 Raoul z Laonu 74, 86
 Raši z Troyes 52, 89, 140–142, 237
 Ratpert, učitel v Sankt Gallen 33
 Ratramnus 32, 66

- Raymond Berengar IV. 95
 Raymond, biskup toledský 75
 Reginald z Dasselu 127
 Regino z Prümü 45
 Remigius z Auxerre 43
 Renardyová, Christine 95
 Rigord, kronikář 141
 Richard Biskup, biskup z Avranches 85, 124
 Richard Lví srdce, anglický král 91
 Richard z Bury, biskup durhamský 218
 Richard ze Svatého Viktora 89, 118, 121
 Richard, biskup z Avranches 87
 Richer z Remeše 56, 57
 Robert de Sorbon 177n, 230
 Robert Guiscard, normanský vévoda 75
 Robert Pullus (Pulleyn) 86, 87, 96
 Robert z Arbrisselu 77
 Robert z Cursonu 156
 Robert z Dreux 124
 Robert z Chesteru 75
 Robert z Melunu 84, 85, 119, 146
 Robert z Molesme 68
 Roger II., sicilský král 76, 97
 Roscelin z Compiègne 73, 78, 83, 94, 115
 Rupert z Deutzu 109
 Rutebeuf 183

 Řehole Benediktova 22, 36–38
 Řehole Mistrova 22
 Řehole sv. Caesaria 22
 Řehoř IX., papež 157, 178
 Řehoř Veliký, sv., papež 21, 49
 Řehoř XI., papež 245

 Sallustius 41
 Salomon, opat v Sankt Gallen 45
 Samuel, biblická postava 37, 70

 Sedulius z Lutychu 33, 37, 48
 Sedulius, křesť. autor 41, 52
 Seneca 46, 64, 103, 125
 Serlo z Wiltonu 132, 145
 Servius, gramatik 52, 103
 Silvestr II., papež (Gerbert z Auril-laku) 50–53, 56–61, 64, 132
 Simon II., opat ze Saint-Bertin 138
 Simon z Poissy 86, 87
 Smaragdus, opat ze Saint-Mihiel 33, 48
 Sókratés 115
 Solinus 109, 135
 Southern, Richard W. 89
 Statius 51, 61
 Suetonius 103
 Suger, opat ze Saint-Denis 81, 101, 111

 Šimon z Tournai 145
 Štěpán Langton 118, 142, 145, 166
 Štěpán z Blois 135
 Štěpán z Garlande, kancléř 78, 79
 Štěpán z Tournai 108, 126, 147, 149
 Štěpán ze Senlis, biskup pařížský 71, 147

 Tempier, Etienne, biskup pařížský 185
 Terentius 46, 51, 52, 59, 64
 Theobald z Étampes 96
 Theobald, opat montecassinský 60
 Theodald, biskup z Arezza 60
 Theodulf, biskup z Orléansu 28
 Theofano, byzantská princezna 52
 Thibaud, biskup pařížský 87
 Thibaud, hrabě ze Champagne 81
 Thierry ze Chartres 89, 91, 92, 102, 103, 106, 110n, 121, 128, 131n
 Thomas Arundel, arcibiskup canterburský 228
 Thomas Gallus, opat z Vercelli 145

- Tomáš Akvinský, sv. 172, 175n,
 178, 185n,
 Tomáš Becket, sv. 85, 100, 134, 143
 Trotula 113
 Tuotilo, učitel v Sankt Gallen 33
 Turcan-Verker, Anne-Marie 107

 Ugo Valfredo 107
 Ulger, biskup z Angers 94
 Urban V., papež 245

 Valdes, Petr 139, 146
 Valerius Maximus 134
 Valla, Lorenzo 197
 Varro, Marcus Terentius 102, 119
 Vaucher z Lutychu 63
 Vavřinec z Monte Cassina 60
 Vegetius 37
 Vegio, Pier Paolo 247
 Vergerio, Maffeo 247
 Vergilius 41, 46, 51, 52, 59, 61, 64,
 65, 125
 Vilém „du Mont“ 145
 Vilém Angličan 134
 Vilém I., sicilský král 76
 Vilém II., sicilský král 133
 Vilém IX. Akvitánský 135
 Vilém Ockham 198
 Vilém VIII. z Montpellieru 113,
 146, 161

 Vilém z Blois, arcibiskup remešský
 105, 146
 Vilém z Conches 85, 91, 109–111,
 124, 131, 143
 Vilém z Tyru 84, 87
 Vilém ze Champeaux 74, 77–79,
 83, 87, 115, 130
 Vilém ze Saint-Amour 183, 230
 Vilém ze Saint-Thierry 81
 Vilém ze Soissons 85
 Vilém, biskup pařížský 77
 Vilém, vévoda septimánský 47
 Villani, Giovanni 239
 Vít, hrabě bretaňský 48
 Vittorino da Feltre 247
 Vulliez, Charles 107

 Walafrid Strabo 30, 33, 74
 Wazo, biskup lutyšský 58
 Wibald ze Stavelotu, opat na Monte
 Cassinu 113
 William z Wykehamu 233, 245
 Wipo 59
 Witelo (Erasmus Ciolek) 174
 Within, námořník 61
 Witigowo, opat z Reichenau 53
 Wycliff, John 201, 228

Místní rejstřík

- Aberdeen 191
Acqui 31
Afrika severní 20
Aix-en-Provence 191, 193
Akvitánie 28, 95
Alba (Itálie) 31
Albena 31
Albi 25
Alcalá de Henares 191
Amalfi 61
Amiens 93, 127
Angers 61, 78, 93, 94, 99, 157, 182,
191, 195
Anglie 56, 95, 96, 128, 196, 229,
233, 239n, 249–251
Angoulême 95
Antverpy 193
Alba (Itálie) 31
Arezzo 60, 188
Argenteuil, klášter 80, 81, 83, 139
Arras 95
Asolo 32
Asti 31
Aureil (u Limoges) 138
Aurillac, klášter 56
Auvergne 67
Auxerre 32, 95
Avignon 188, 195, 207, 210, 225,
237n, 245
Avranches 89
Bamberg 59
Barcelona 56, 191, 194
Basilej 191, 195
Bavorsko 53
Beauce 89
Beauvais 73, 127, 130
Bec-Hellouin, klášter 60, 66, 119,
136, 141
Benátky 188, 193, 248
Benevent 28
Bergamo 31
Berry 191
Bobbio, klášter 51, 56
Bologna 85, 96, 97, 106–108,
123, 143, 150, 159n, 162, 173n,
177–179, 181n, 187, 192, 196,
199, 204–206, 210, 219, 234, 237,
249, 253
Bordeaux 95, 191, 193
Bourges 95, 191, 201
Brabantsko 137, 191, 246
Braga 96
Bratislava 190n
Brescia 31
Bretaň 77–81, 83, 191, 195
Britské ostrovy 23, 24, 39
Bruggy 193
Buda 190n
Burgundsko 28, 69, 195
Caen 191, 195, 201n
Cahors 188
Cáchy 30
Cáchy, koncil (816) 36
Cambrai 95, 230
Cambridge 158n, 177n, 182, 187n,
195, 204, 233n, 245, 251

- Canterbury 60, 141n, 201
 Capua 60
 Carpentras 245
 Catania 191
 Ceneda 32
 Cité, ostrov (Paříž) 79
 Cîteaux, klášter 67, 69, 112, 132
 Cividale 32
 Clairvaux, klášter 71, 118
 Clermont 135
 Clermont, koncil (1130) 128
 Cluny, klášter 57, 68, 69, 83, 84, 111, 132
 Coimbra 96, 188
 Como 31
 Conches 85, 91
 Corbeil 78, 83
 Corbie, klášter 23, 28, 32, 37
 Córdoba 22
 Cremona 31
 Čechy 195
 Dampierre-sur-Aube 141
 Dánsko 191
 Dauphiné 191n
 Decize 243n
 Deventer 246, 248
 Dole 191, 202, 240
 Echternach 53
 Erfurt 190, 195
 Étampes 141
 Eton 245
 Exeter 96
 Faenza 65
 Fécamp, klášter 58
 Feltre 32
 Fermo 31
 Ferrara 191, 248
 Ferrières, klášter 32
 Flandry 58, 135–137, 246
 Flavigny, klášter 28
 Fleury (Saint-Benoit-sur-Loire), klášter 23, 53, 58, 93
 Florencie 31, 188, 193, 239
 Fly, klášter 136
 Fonte Avellana 65
 Francie 140, 194, 234, 245n, 253
 Frankfurt nad Odrou 191
 Freiburg im Breisgau 191
 Friuli 32
 Fulda, klášter 33, 37
 Galie 23
 Galie jižní 21
 Gellone (Saint-Guilhem-le-Désert), klášter 47
 Gent 137
 Gerona 187
 Glasgow 191
 Gloucester 96
 Grandmont, klášter 69
 Greifswald 191
 Grenoble 187n
 Guyenne 191
 Heidelberg 190, 195
 Henegavsko 239
 Hereford 85
 Hildesheim 53, 59
 Hispánie viz Španělsko
 Holland 246
 Huesca 188
 Châlons 87, 148
 Chalons-sur-Marne 79
 Champagne 80, 195, 231, 237, 239
 Chartres 53, 56, 57, 76, 86, 87, 89–92, 94, 100, 102, 103, 106, 124
 Chartreuse, klášter 67, 95
 Île-de-France 195
 Ingolstadt 191
 Itálie 21, 28, 59, 60, 65, 93, 105, 107, 136, 138, 159, 188, 191, 199, 202, 204, 217, 236, 247, 249, 253
 Ivrea 31
 Janov 31, 193
 Jarrow, klášter 23
 Jumièges, klášter 40

- Katalánsko 52, 56, 113, 159
 Kodaň 191, 193
 Kolín nad Rýnem 82, 93, 97, 105, 190, 195
 Konstantinopol 247
 Krakov 188, 191, 195, 204
 La Réole, klášter 56
 Languedoc 113, 159n, 195, 245
 Laon 23, 32, 79, 83, 90, 95, 130, 164, 166, 200
 Laterán, koncil (2., 1139) 128
 Laterán, koncil (3., 1179) 128, 139, 146, 149
 Laterán, koncil (4., 1215) 146
 Lérida 181, 187n, 194
 Léirinské ostrovy 22
 Limoges 95
 Limousin 69
 Lincoln 145, 158
 Lipsko 190
 Lisabon 96, 181, 187
 Lisieux 122
 Lobbes, klášter 53
 Lodi 31
 Loches 78, 83, 94
 Lombardie 72
 Londýn, koncil (1173) 128
 Londýn 141, 193, 249
 Lotrinsko 53, 58
 Lovañ 191, 194n, 202, 234, 246
 Lübeck 193
 Lucca 188
 Lund 145
 Lutyč 33, 53, 58, 95
 Lyon, koncil (1184) 146
 Lyon 28, 32, 33, 40, 193
 Lyonnais 28
 Maguelonne 161n
 Maisonnelle, klášter 80, 83, 120
 Mans 95, 134
 Mantova 32, 247
 Marmoutier, klášter 73
 Melun 78, 83, 141
 Mérida 22
 Mety 26, 33, 40, 52, 139
 Meung-sur-Loire 123
 Milán 20, 31, 97, 193
 Modena 31
 Mohuč 52, 97, 98, 141, 191
 Monte Cassino, klášter 28, 60, 65, 67, 76, 113
 Montpellier 76, 95, 108, 113n, 128, 146, 160–163, 177n, 187, 195, 199, 206, 210, 217, 225, 234, 238, 245, 253
 Mont-Saint-Michel, klášter 58
 Murbach, klášter 33, 39
 Nantes 77, 187, 191, 193
 Narbonne 113, 141
 Navarrská kolej (Paříž) 231n
 Neapol 60, 175, 179n, 187
 Německo 195, 200, 205, 234, 254
 Nevers 243
 Nivernais 244
 Nizozemí 246
 Nogent-le-Coucy, klášter 105
 Norimberk 193, 240
 Normandie 58, 191, 195n, 202, 231
 Northampton 96
 Novara 31
 Oise 135
 Olonna (u Pavie) 31
 Orange 188, 210
 Orléans 51, 56, 66, 93, 94, 103, 106, 122n, 127, 143, 147, 157, 188, 195, 199, 225
 Oxford 96, 134, 141, 157–159, 161, 165, 173, 177–179, 182n, 185, 187n, 195, 197, 200n, 204, 215, 226, 228, 233n, 245, 251, 253
 Padova 32, 160, 187, 196, 206, 237, 248
 Palencia 96
 Palma de Mallorca 191

- Paraklet, klášter (Nogent-sur-Seine) 81, 84, 119
 Parma 31, 60, 65, 188
 Paříž 43, 50, 70, 71, 76–79, 83, 85–87, 113, 115, 117n, 119, 123n, 127, 130, 141, 143–148, 150, 154n, 157–161, 164–166, 171, 173–179, 182–185, 187n, 192, 195, 198–202, 205–207, 210–213, 219, 222, 225, 227–233, 237, 239–242, 245n, 253
 Pavia 31, 36, 60, 188, 193
 Pécs 190n
 Perpignan 188
 Perugia 188, 206
 Piacenza 31
 Pikardie 196
 Pisa 110, 188, 193
 Poitiers 86, 90, 134, 191, 194
 Polsko 191, 195
 Pontoise 141
 Portugalsko 191
 Porýní 237
 Praha 188, 190, 193, 195, 210, 228, 246
 Provence 22, 28, 159, 191, 195, 210, 245
 Provins 81, 134
 Ramerupt 141n
 Ramsey, klášter 53, 56
 Ravenna 20, 53, 57, 60, 64, 65, 96
 Reggio 31
 Reichenau, klášter 33, 37, 53, 59
 Remeš 32, 43, 50, 51, 53, 56, 87, 91, 93–96, 127, 130, 146, 150, 236
 Remeš, koncil (1131) 128
 Rennes 94
 Ripoll 56, 58, 95, 113
 Roda 95
 Roncaglia, sněm (1158) 96, 97
 Rostock 190
 Rouen 134, 193
 Řím 60, 67, 82, 83, 91, 105n, 150, 187n, 245
 Saint-Aubin (Angers), klášter 67
 Saint-Ayoul, převorství 81
 Saint-Bavo (Gent), klášter 47
 Saint-Benoit-sur-Loire 56
 Saint-Bertin, klášter
 Saint-Cloud, klášter 47
 Saint-Denis, klášter 23, 26, 28, 32, 80, 83, 111
 Saintes 95
 Saint-Germain d'Auxerre, klášter 33, 43
 Saint-Germain-de-Calberte 245
 Saint-Germain-des-Près, klášter 32, 126
 Saint-Germer, klášter 73
 Saint-Gervais (Maastricht), klášter 47
 Saint-Gildas, klášter 81, 84
 Saint-Gilles 82
 Saint-Marcel (Chalon-sur-Saone), klášter 83
 Saint-Martial (Limoges), klášter 58, 138
 Saint-Mihiel, klášter 33
 Saint-Remi, klášter 95
 Saint-Riquier, klášter 28, 32, 47
 Saint-Vincent (Laon), klášter 32
 Saint-Wandrille, klášter 28, 40, 47
 Salamanca 179, 187
 Salerno 60, 76, 97, 113n, 143, 159–161, 163
 Salzburk 40
 San Vincenzo (Vulturno), klášter 28
 Sankt Emmeram (Řezno), klášter 53
 Sankt-Gallen 32, 33, 36, 37, 39, 40, 45, 58, 59, 61
 Sasko 53, 88
 Sauxillanges, klášter 67

- Savonnières u Toulou, koncil (859) 32
 Sens 32, 148
 Sens, synoda (1140) 71, 82, 84, 120
 Sevilla 22, 193
 Sicílie 97, 165
 Siena 188, 206
 Sigüenza 1291
 Skandinávie 205, 253
 Skotsko 191, 205, 253
 Soissons, synoda (1121) 80, 83, 95
 Soissons 236
 Sorbonnova kolej (Paříž) 177, 230n, 245
 Spoletské vévodství 32
 St. Andrews 191
 Stockholm 193
 Svatá Jenovéfa (Paříž), opatství 77, 124, 145
 Svatá Jenovéfa „hora, vrch“ (Paříž), škola 79, 81, 84, 115, 119, 129, 147n, 154, 212, 233
 Svatá země 52, 75, 124
 Svatý Viktor, klášter a škola 117n, 145
 Španělsko 21, 22, 52, 75, 128, 161, 165, 234, 253
 Špýr 98
 Švédsko 191
 Tegernsee, klášter 61
 Toledo 22, 75, 76, 143
 Tortona 31
 Toskánsko 31
 Toulouse 187, 195, 199, 210, 225, 234, 237
 Tournai 95
 Tours, koncil (1163) 128, 146
 Tours 23, 28, 30, 66, 67, 94, 95, 232
 Trento 32
 Trets 245
 Trevír 97, 191
 Treviso 32, 187n
 Troyes 141
 Tübingen 191, 195, 199
 Turín 31, 191
 Uhersko 190n
 Uppsala 191, 193
 Utrecht 33
 Vado 31
 Vaison, koncil (529) 22
 Valence (Francie) 32, 191n
 Valencie (Španělsko) 191
 Valenciennes 95, 239
 Valladolid 188
 Vaud, kanton 240
 Ventimiglio 31
 Vercelli 31, 160, 187
 Verona 188, 247
 Vic (Katalánsko) 56, 95
 Vicenza 32, 160
 Vídeň 190
 Villers, klášter 137
 Vivarium, klášter 22
 Westminster 134, 249
 Whitby, klášter 25
 Windesheim 246
 Windsor 134
 Winchester 245
 Worms 59, 141
 Würzburg 59, 187, 190
 York 141
 Yverdon 240
 Zaragoza 22, 191
 Zwolle 246
 Ženeva 187, 241

PIERRE RICÉ
JACQUES VERGER

Učitelé a žáci ve středověku

EDICE KULTURNÍ HISTORIE

Z francouzského originálu *Des nains sur des épaules de géants. Maîtres et élèves au Moyen Âge*, vydaného nakladatelstvím Tallandier v Paříži roku 2006, přeložili Irena a Bořek Neškudlovi. Přebal, vazbu a grafickou úpravu navrhl Vladimír Verner. Vydalo nakladatelství Vyšehrad, spol. s r. o., v Praze roku 2011 jako svou 1001. publikaci. Odpovědný redaktor Filip Outrata. Vydání první. AA 13,65. Stran 272. Vytiskla tiskárna S-Tisk, Vimperk.

Doporučená cena 348 Kč

Nakladatelství Vyšehrad, spol. s r. o.
Praha 3, Víta Nejedlého 15
e-mail: info@ivysehrad.cz
www.ivysehrad.cz

ISBN 978-80-7429-028-2